

**SOMMA KÕRTSIHOONE KULTUURIVÄÄRTUSLIKE
DETAILIDE INVENTEERIMINE JA INSENER-
TEHNILISED LAHENDUSED REMONT-
RESTAUREERIMISTÖÖDEKS**

**THE INVENTORY OF THE DETAILS OF CULTURAL VALUE AND TECHNICAL
SOLUTIONS TO REPAIR AND RENOVATE THE SOMMA TAVERN**

Üliõpilane: **Aale Puri** _____

Juhendajad: MA **Inga Raudvassar** _____

dotsent **Epi Tohvri** _____

Tartu, 2014

Olen koostanud lõputöö iseseisvalt.
Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite
tööd, olulised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt
pärinevad andmed on viidatud.

..... (töö autori allkiri ja kuupäev)

Üliõpilase kood: 096099EAEI

Töö vastab magistritööle esitatud nõuetele

..... (juhendaja allkiri ja kuupäev)

Kaitsmisele lubatud: ..... (kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees: ..... (allkiri)

ABSTRACT

Puri, A. The inventory of the details of cultural value and technical solutions to repair and renovate the Somma tavern. Master's thesis. In two volumes. Tartu 2014. 84 pages, 4 tables, 73 figures. Estonian.

The general aim of this MA thesis is to make a list of details of cultural value and to give technical solutions to repair and renovate the Somma tavern which is located in Tartu County, Tartu municipality, Igavere village. The expected result of the thesis is a practical maintenance manual that can be used to prevent the Somma tavern house from disintegration, and for good ownership care. This thesis can be used in the special conditions of National Heritage Board.

The choice of the building under study is based on diverse criteria. Firstly, the renovation of the Somma tavern and, secondly, the lack of previous research about the building. One of the most important reasons for selecting this house was the fact that tavern houses are one of Estonia's construction monuments on the verge of extinction. These tavern houses are an important source of information about old construction traditions and elementary handling operations. It is Estonians' responsibility to prevent it from happening. This MA thesis has been done in collaboration with the current owners of the building.

The first part of the thesis gives a general overview the architectural appearance of tavern houses, their constructions, building materials and floor plans. Second part describes the National Heritage Board tabel buildings' current technical state and provides recommendations for primary renovation work conserving as much details of cultural value as possible.

Keywords: detail of cultural value, renovation, technical condition, tavern house, historical, Estonia's construction monument.

SISUKORD

SISSEJUHATUS	6
1. TEMAATILISE KIRJANDUSE ÜLEVAADE	8
1.1. Kõrtsidest üldiselt	9
1.2. Eesti kõrtside üldised plaanilahendused ja tüübid	13
Ilma tallita kõrtsihoone	14
Ühe talliga kõrtsihoone.....	14
Kahe talliga kõrtsihoone	14
1.3. Ülevaade kõrtsiehitiste konstruktsioonidest ja ehitusmaterjalidest	17
1.4. Kõrtside arhitektuuriline üldilme.....	21
Kõrtsihoone välisilme	21
Ehisdetailid ja dekoor	24
2. TÖÖ EESMÄRK JA ÜLESANDED	26
3. MATERJAL JA METOODIKA	27
4. TULEMUSED	30
4.1. Somma kõrtsihoone asukoht.....	30
Ehitusajalooline ülevaade	30
Hoone lühikirjeldus	31
4.2. Olemasoleva olukorra kirjeldus, tehniline seisukord ja hooldus	33
4.2.1. Välised hooneosad ja tarandid	33
4.2.2. Sisemised hooneosad ja tarandid.....	45
4.2.3. Üldine hinnang hoonele.....	51
4.3. Somma kõrtsihoone kultuuriväärtuslike detailide inventeerimine	52
4.3.1. Ülevaade hoone eksterjöörist	52
4.3.2. Ülevaade hoone interjöörist.....	59
KOKKUVÕTE	70

KASUTATUD KIRJANDUS JA ALLIKAD	73
LISAD	75
Lisa 1. Somma kõrtsihoone joonised (EAA.T-1168.2.9654.)	76
Lisa 1.1. Asendiplaan (ei ole mõõtkavas)	76
Lisa 1.2. Põhikorruse plaan (ei ole mõõtkavas)	77
Lisa 1.3. Lõige A-A ja keldriplaan (ei ole mõõtkavas).....	78
Lisa 2. Kultuuriväärtuslike detailide paiknemisskeem põhiplaanil (ei ole mõõtkavas) ..	79
Lisa 3. Ajaloolised fotod Somma kõrtsihoonest	80
Lisa 4. Fotod Somma kõrtsihoone eksterjöörist	81
Lisa 5. Fotod Somma kõrtsihoone interjöörist.....	83

SISSEJUHATUS

Eestis on säilinud üsna rohkesti mitmeliigilisi ehitismälestisi. Üheks omapärasemaks ehitisteliigiks saab lugeda ajaloolisi maakõrtse, mille arhitektuuriline omapära ja sotsiaalne positsioon on pidevalt pälvinud tähelepanu. Kõrtsid moodustavad üsnagi tähtsa osa meie rahva arhitektuuripärandist, seetõttu tuleb neile rohkem tähelepanu pöörata. Nagu kõik teised ehitisteliigid, kipuvad ka kõrtsihooned ajapikku hävima. Neid hooneid tuleb käsitleda, kui informatsiooniallikaid tollastest ehitustavade ja töövõtetest. Kui hävib hoone, hävib ka seal säilinud informatsioon. Seetõttu peabki hindama nende hoonete väärtust, nendega heaperemehelikult ümber käima ning neid kaitsma hävinemisest. Säilitamiseks sellist haruldast nähtust, nagu on kõrtsihooned, tuleb hoonetele anda uus funktsioon.

Käesoleva magistritöö koostamise ajendiks on soov restaureerida Tartu maakonnas, Igavere külas asuv Somma kõrtsihoone. Hoone valiku otsustavaks faktoriks oli varasem hoone tervikliku käsitlemise puudumine. Tegemist on 525,7 m² ehitusaluse pinnaga ühekorruselise kagu-läänesuunalise kõrtsihoonega, mille ehitusajaks on dateeritud 18.-19. sajandi vahetus. Hoone kuulub eraomandisse. Antud magistritöö on teostatud pidades silmas praeguste omanike huve ja võimalusi. Omanikel on tulevikusooviks hoone pärast restaureerimistöid kasutusele võtta küla seltsimajana.

Antud magistritöö raames valmib Somma kõrtsihoone restaureerimiseks vajalik algdokumentatsioon, kirjeldades hoone hetkeseisukorda. Samuti on töö raames välja toodud säilitamist väärivad detailid. Kuna enne restaureerimistöödega alustamist on vaja koostada mahukas dokumentatsioon, siis pole antud juhul võimalik soovitusi praktikas täies mahus rakendada. Hoone restaureerimistööde algusaega pole kindlaks määratud. Antud magistritööd saaks huvi korral jätkata ja koostada uue töö hoone restaureerimistööde praktilisest poolest.

Töö koostamise käigus on tehtud omanikega tihedat koostööd. Käidi välitöödel, mille raames fotografeeriti ja koguti suusõnalisi materjale metoodika ilmestamiseks. Metoodika koostamisel tugines autor Muinsuskaitseameti poolt välja töötatud tehnilise seisukorra hindamise tabelile, mille alusel hinnati hoone hetkeseisukorda. Sellele lähtudes anti

ettepanekud remondi- ja restaureerimistöödeks. Hoone inspekteerimise ja metoodika väljatöötamise käigus pandi kirja hoone kultuuriväärtuslikud detailid ruumi või hooneosa kaupa. Kõik väärtuslikud detailid on nummerdatud ja kantud põhiplaanile.

Üldteadmiste kogumiseks kõrtsihoonete kohta on autor läbi töötanud mitmeid eesti keeles avaldatud temaatilisi raamatuid ja artikleid. Enamus üldteadmisi pärineb ENSV aegsetest kirjutistest.

Käesolev lõputöö on jaotatud kahte etappi. Esimeses etapis tutvustatakse kasutatud temaatilist kirjandust. Selles on oluline maht maakõrtside olustiku kirjeldusel, kus autor tutvustab üldkäsitlusi, seletades põhjalikult Eesti kõrtsiehitiste üldiseid plaanilahendusi ja tüüpe, konstruktsioone ning ehitusmaterjale. Kokkuvõtvalt on üldkäsitluse all lahti seletatud kõrtsidele omased detailid, mis iseloomustasid arhitektuurilist välisilmet. Teises peatükis on lühidalt välja toodud magistritöö eesmärgid ja ülesanded ning kolmandas peatükis on tutvustatud töö koostamisel kasutatud metoodikat ja materjale. Teine etapp puudutab Somma kõrtsihoonet, mis on jaotatud omakorda kaheks teemat käsitlevaks peatükiks. Neljandas peatükis „Tulemused” on kirjeldatud eelpool mainitud Muinsuskaitseameti tehnilise seisukorra hindamise tabelit kasutades hoone praegust seisukorda ja antud soovitusel esmasteks restaureerimistöödeks. Samuti on samas peatükis üles loetletud kõrtsihoone väärtuslikud detailid.

1. TEMAATILISE KIRJANDUSE ÜLEVAADE

Käesolev magistritöö põhineb suurel määral Kalvi Aluve raamatule „Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis”, mis andis nii sisult kui ka ülesehituselt suurepärase näitematerjali töö koostamiseks. Raamat annab üksikasjaliku kirjelduse kõrtsihoonete tüüpide, plaanilahenduste ja arhitektuuriliste ilmete kohta. Sellele vaatamata tuleb antud teosesse suhtuda allikakriitiliselt. Raamatu andmed põhinevad 20. sajandi 70. aastatest, samas kui praeguse aja ühiskonnas ei saa paljusid asju enam nii võtta kui tollel ajal kirjutatud. Põhjuseks võib pidada selleaegset poliitilist tsensuuri ja praeguseks juba vananenud andmeid. Ülevaate saamiseks on K. Aluve raamat siiski oluline informatsiooniallikas.

K. Aluve kirjutatud raamat „Postijaamast tänapäevani” annab lühiülevaate Eesti kõrtsidest ja postijaamadest ning nende arhitektuurist, millest on autor saanud algteadmisi kõrtsihoonete arhitektuuri ja üldilme kohta.

Kirjandusega tutvudes leidis autor, et kõrtsihoonete üldkäsitlusi leidub peamiselt ENSV ajal välja antud raamatutes ja ajakirjades, kus on kirjeldatud kõrtside eksterjööride ja interjööride omapärasusi, arhitektuurilisi detaile ja konstruktsioone.

Üks suurepärasemaid kõrtsi kuvandi kirjeldusi annab ajalehes „Sirp” Piret Õunapuu ilmunud artikkel „Kõrts kui kohtumisaik”. Artiklis kirjutab P. Õunapuu, et tänapäevane ettekujutus omaaegsetest kõrtsidest on tekkinud tänu kunstnikele ja kirjanikele. Nemad olid need, kes kirjeldasid kõrtsides toimuvat ja selle juurde kuuluvat kirevat elu. Kunstnike poolt maalitud piltidelt sai aimata kõrtside interjööride kirjeldusi. Baltisaksa maalikunstniku Oskar Georg Adolf Hoffmann-i kõrtsiteemalised maalid on need, millest saame tänapäeval teada 19. sajandi teisele poolele iseloomulike kõrtside miljööstike.¹

Karl Tihase raamat „Eesti talurahvaarhitektuur” sisaldab reisikirjeldusi kõrtsihoonete kohta ning detailseid kirjeldusi mõningatest konkreetsetest kõrtsidest. Omaaegsed reisi- kirjeldused sisaldavad väärtuslikku informatsiooni, andes edasi toleaegset kõrtsihoonete interjöörü ja sellega kaasnevat eluolu. Samuti võib reisikirjadest lugeda arvamusi ja iseloomustusi eestlaste kui rahvuse kohta.

---

¹ Õunapuu, P. Kõrts kui kohtumisaik. 12.04.2002. Sirp. Kättesaadav: <http://www.sirp.ee/archive/2002/12.04.02/Kunst/kunst1-4.html> (18.05.2014).

K. Tihase kirjutatud artiklis „Ühest ehitismälestiste grupist, mis väärrib enam tähelepanu”, mis ilmus 1964. aastal ajakirjas „Ehitus ja Arhitektuur” on hästi ära toodud kortsihoonete arhitektuuriline üldilme, nende vajadus ühiskondlike hoonetena ja seos eesti rahva ajalooaga. Artiklis on välja toodud kortsihoonete kui arhitektuurimälestiste kaitsmise ja säilitamise vajadus edasiste põlvkondade jaoks. Kõnealusesse artiklisse tuleb samuti suhtuda allikakriitiliselt, kuna esitatud andmed on vananenud ja enam ei pruugi säilitamise või kortsu restaureerimise ajendiks olla just needsamad põhjused, mis tollel ajal olid peamisteks.

Olulist, aga ülevaatlikku informatsiooni olemasolevate kortsihoonete kohta annab 1960-ndatel aastatel K. Aluve poolt koostatud „Kokkuvõtte paiksest ülevaatuses mõnede Eesti kortsude kohta (1964-1965)”, mis on kättesaadav Muinsuskaitseameti digitaliseeritud andmebaasis.² Kõnealusel teoses on kirjeldatud kortsihoonete arhitektuuri üldiselt. Samuti on antud 48 erineva kortsu paikne ülevaade, kaasaarvatud käesolevas magistritöös käsitletav Somma kortsihoone.

Ants Heina, Ivar Leimuse, Raimo Pullati, Ants Viirese poolt välja antud teos „Johann Christoph Brotze. Estonica” on mahukas kogumik muinsustekoguja ja pedagoogi J. C. Brotze poolt Eesti aladel kogutud muinsustest, kirikute ja linnade vaadetest, taluhoonetest, kortsidest ning paljudest teistest ülestäheldatud kirjutistest. Antud teosest on saadud ühe konkreetse Pärnumaal asuva kortsu interjööri kirjeldus, millel on antud töös illustreeriv ülesanne.

1.1. Kortsidest üldiselt

Külaühiskonnas on maakortsid etendanud väga tähtsat rolli. Mõningate andmete kohaselt rajati esimesed maakortsid, kus algselt kaubeldi õllega, Eesti aladele juba 13. sajandil. 16.–17. sajandist hakati kauplema nendes põletatud viinaga. 1800. aastal leidis maakörtse üle terve Eestimaa umbes 2200, neist Eestimaa Kubermangus, s.t. Põhja-Eestis – 1224, Lõuna-Eestis, endisel Põhja-Liivimaal ligikaudu 1000.³

---

² ERA.T-76.1.855. – Kokkuvõtte paiksest ülevaatuses mõnede Eesti kortsihoonete kohta (1964-1965).

³ ERA.T-76.1.855.

Kõrts oli tollal peale kiriku pea ainuke maarahva kokkusaamiskoht. Kui kirikus oli sõnaõigus kirikuõpetajal, siis kõrtsis kuulus see kõigile seal viibijatele. Kõrts polnud pelgalt sissesõiduhoov ja öömajapaik teekäijale, vaid täitis seltsi- ja rahvamaja ülesandeid, oli klubi ja kohtumisaik meestele, kokkusaamise ja kaubategemise koht.⁴ Seega võib tolleaegset kõrtsi lugeda kaasaja mõistes esimeseks maarahva ühiskondlikuks hooneks. Ta täitis samaaegselt nii võõrastemaja, söökla, kaupluse, kultuurihoone kui ka koosolekute ruumi funktsioone.⁵ Omal ajal ületasid lihtsad maakõrtsid oma algset, joomakoha funktsiooni, muutudes omalaadseteks ühiskondlikeks hooneteks, mis on tihedalt seotud eesti rahva ajalooga. Enne raudteede ja teiste kaasaegsete transpordiliikide arenemist kasutati nii inimeste kui kauba transportimiseks hobuseid. Hobustranspordi kasutamine nõudis aga vahepeatuste tegemist, et anda loomadele toitu ja puhkust ning teelkäijale peavarju ja kehakinnitust.⁶ Seetõttu saab kõrtsi pidada kohaks, kus ei kohtunud ainult ümbruskonnas elavad talupojad, vaid ka kaugemalt reisijad. Öömaja vajadus oli põhjuseks, miks hakati suuremas mahus kõrtse rajama. Samuti saab kõrtsi tekkimise põhjuseks lugeda seda, et mõisate juurde kuulus viinavabrik ning seal toodetud viina pidi kusagil müüma. Viinamüük toimus peamiselt kõrtsides ning see oli mõisatele väga heaks lisateenistuseks.

Rootsi kuningas Karl IX poolt 1601. aastal välja antud seadusega algas Eesti aladel esmakordselt kõrtside kohaldamine teeliste öömaja-puhkekohana. Mõisnikud kasutasid kõrtse rohkem õlle ja viina müümiseks, kuigi seadusekohaselt pidid kõrtsid looma võimalused puhkamiseks ja öömajaks.⁷

Maakõrtsihoonete arhitektuur on tihedalt seotud nii talurahva arhitektuuriga kui ka mõisa arhitektuuriga. Seega saab väita, et maakõrtsihoonete arhitektuuril on palju ühiseid jooni mõisaehitistega, samas aga palju erinevusi võrreldes talumajadega.⁸ Kuni 18. sajandi lõpuni sarnanesid kõrtsid talupoegade rehielamutele, olles nii välisilmelt kui sisemiselt ehituselt tagasihoidlikud. Hoone esiküljel rõhutasid nende ühiskondlikku iseloomu mõned lihtsad, laia räästaalust toetavad sambad. Nagu kõik teised maaehitised, olid ka kõrtsid

---

⁴ Öunapuu, P. Kõrts kui kohtumisaik. 12.04.2002. Sirp. Kättesaadav: <http://www.sirp.ee/archive/2002/12.04.02/Kunst/kunst1-4.html> (18.05.2014).

⁵ Aluve, K. Postijaamast tänapäevani. Tallinn: Kirjastus Eesti raamat, 1965. Lk. 9.

⁶ Tihase, K. Ühest ehitismälestiste grupist, mis väärib enam tähelepanu. Ehitus ja Arhitektuur 1964 Nr.1. Lk 75-80.

⁷ ERA.T-76.1.632. - Hobupostijaamad Eestis. Postikorraldus, postiteede võrk ja postijaama hoonete arhitektuur

⁸ ERA.T-76.1.855.

lihtsalt kujundatud. Sambad tekitasid ulualuse taustal suurepärase valguse ja varju mängu ning tugeva dekoratiivse kontrasti fassaadil, mida omakorda rõhutasid kahelt poolt tallide massiivsed seinad. See andis kogu ehitisele vajaliku ühiskondliku hoone ilme.⁹

Enamik kõrtse küll kuulus mõisnikule, aga ehitati neid üldjuhul kohalikele talupoegadele. Talupojad omakorda aga rakendasid harjumuslikke ehituskonstruksioone ning arhitektuurivorme. Jämedatest ümarpalkidest või laotud paekividest tehti tallide massiivsed seinad. Sambad ehitati hoonega üldjuhul samast materjalist. Katuste puhul kasutati enamasti kõrgeid õlgkatuseid, mis andsid kõrtside arhitektuurile rehielamutele omase maalilisuse. Kui välja jätta mõningad erinevused detailides, oli enamik kõrtse Eestis ehitatud sarnasel põhimõttel. Hõredalt asustatud ja teisejärguliste teede äärde ehitati väiksemaid kõrtse, kus oli üks kõrtsituba ja üks tall. Kuid ka sellistel juhtudel ei saanud üle ega ümber sammastest, mis seisis ulualuse ees kõrtsi tunnusena.¹⁰

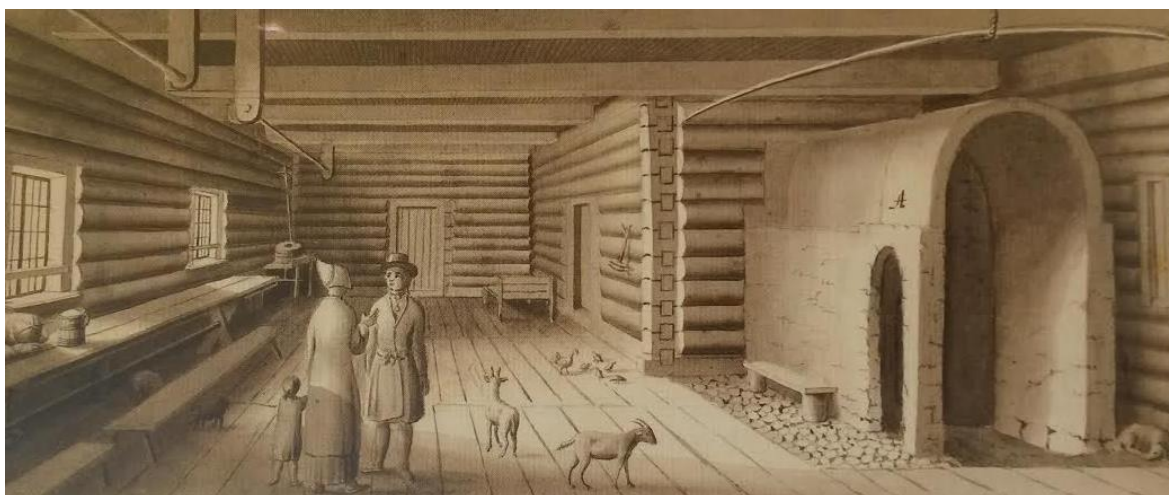
Kõrtsitoa sisustuse ja sisekujunduse osas annavad põhjalikuma ülevaate reisikirjeldused. Nüansirikka pildi kõrtsitoa sisustusest 19. sajandi alguse poole annab oma reisikirjades Christian Hieronymus Justus Schlegel. Tema reisikirjeldusest saab lugeda kõrtsi kohta Rakvere lähedal, kus ta peatus ühe oma reisi ajal. Schlegel kirjeldab kõrtsituba järgnevalt. *./.../ Kõrtsituba oli avar ja seda valgustas vaid väike aken. Laud seisis selle väikese akna all (kõrgus 1 ja laius 2 vaksa) ja teda ääristasid kummaltki poolt kaks pinki. Selles samas kõrtsitoas oli ka suur looduslikest kividest ahi, mis võttis enda alla ühe kuuendiku põrandapinnast. Ahjusuu ees oli lahtine kolle, millel valmistati toitu. Ahju kõrvale oli paigutatud kaks raudkatelt. Mõlema otsaga ahjuseina müüritud põikpuu oli paigutatud kolde kohale umbes poole ahju kõrgusele. Põikpuu külge oli riputatud katel konksu abil nii, et katelt saaks hoida vastavalt kas siis kõrgemal või madalamal tule kohal. Lihtsamaks ja mugavamaks ahjule ronimiseks oli ahju kõrvale pandud redel. Põrand oli laotud paest tahutud plaatidest. Nurgas seisis kolmest lauast kokku löödud nari. Kui üks nariäär toetus kahele jalale, siis teine äär toetus seinale raiutud õnarusele. Naril oli näha vanasid riidehilpusid ja kasukat, mida kasutati ilmselt teki asemel. Kuna seinad ja lagi olid ehitatud ümarpalkidest ja tuba oli kõrge, siis kütmisel vaevast suitsu vähem kui madalamates talutubades./.../*¹¹ Samuti annab kõrtsitoa sisekujunduse kohta aimu Ants Heina, Ivar Leimuse, Raimo Pullati, Ants Viirese poolt välja antud teoses „Johann Christoph Brotze.

⁹ Tihase, K. Eesti talurahvaarhitektuur. Tallinn: Kirjastus Kunst, 1974. Lk 322.

¹⁰ Tihase, K. Eesti talurahvaarhitektuur. Lk. 327-328.

¹¹ Tihase, K. Ühest ehitismälestiste grupist, mis väärrib enam tähelepanu. Lk 75-80.

Estonica”, kus on Brotze poolt jäädvustatud pildi alla lisatud kirjeldus. Nagu fotolt 1 on näha, /.../ jääb tahaplaanile uks, kust kaudu pääses sakstekambrisse. Ukse kõrval kohe on käsikivi ja selle vastas on uks, kust pääses kõrtsmiku kambrisse. Kõrtsmiku eluruumide ukse kõrval seinal rippuv ese oli kasutusel lühtrina, kuhu sisse pisteti põlevad pirrulaastud. Kõrtsitoas jooksevad ringi kitsed, koerad, kanad ja sead. /.../ ¹²

Foto 1. Pärnus Saarde kihelkonnas asuv Jäärja mõisale kuuluv kõrts. (Johann Christoph Brotze. *Estonica*, lk. 388)

Reisikirjeldustest saab lugeda, mida arvasid võõramaalased eestlastest ja siinsetest kõrtsidest. Kirjeldustes on mainitud, et ööbimistingimused olid kõrtsides üldiselt algelised ja seal puudusid suured mugavused. Näiteks, kui talupojad ööbisid kõrtsides, heitsid nad tavaliselt pingile, lauale või põrandale.¹³ Imselt polnud niimoodi magada eriliselt mugav. Baltisakslaste hinnang kõrtsidele oli üldiselt negatiivne kui lähtuda reisikirjeldustest. Peamiselt kaevati kõrtsitoa sisustuse mustuse, räpasuse, külmuse, vähese valgustuse ja viletsa toidu üle. Kõik need puudused aga pandi rahva iseloomu ja omaduste arvele. Näiteks kurtis baltisakslasest reisimees Petzold liiga kõvaks keedetud munade, hapu piima, seisnud õlle, kopitanud õlgede ja hingematva õhu üle.¹⁴

¹² Hein, A. , Leimus, I. , Pullat, R. , Viires, A. Johann Christoph Brotze. *Estonica*. Tallinn: Estopol OÜ, 2006. Lk. 388.

¹³ Tihase, K. Eesti talurahvaarhitektuur. Lk. 322.

¹⁴ Õunapuu, P. Kõrts kui kohtumispaik. 12.04.2002. Sirp. Kättesaadav: <http://www.sirp.ee/archive/2002/12.04.02/Kunst/kunst1-4.html> (18.05.2014).

Kindlalt võib aga väita seda, et eestlane ise oli oma kõrtsiga rahul ning käis seal lausa hea meelega. Kõrtsis käimine lõppes eestlastele aga 1900. aastal, kui kehtestati viinamonopoli seadus ja Eestis suleti kõik kõrtsid.¹⁵ Väike osa kõrtse muudeti kroonu viinapoodideks ja einelaudadeks. Saatuslikuks sai ka kõrtsihoonetele 20. sajandi algul tekkinud laialdane karskusliikumine, kuna nemadki nõudsid kõrtside sulgemist.

1.2. Eesti kõrtside üldised plaanilahendused ja tüübid

Kõrtsi kujunemine ja areng on seotud mitmete erinevate aspektidega. Nendeks on näiteks looduslikud tingimused, asend, kõrtsmiku lisateenistus (kalapüük, põllumajandus), majandus, ehitustehnika arenguaste, kõrtsmiku perekonnaseis, ühiskondlikud tavad ja traditsioonid ning rahva esteetilised tõekspidamised. Kõik eelpool nimetatud mõjutavad oluliselt kõrtside tüüpe, väliskuju, interjööri, mõõtmeid ja dekoori. Üksikfaktorite omavahelises seoses kujuneski välja kindlas etnilises keskkonnas lokaalne eesti kõrtsitüüp.¹⁶ Kõrtsid olid tavaliselt ühekorruselised. Kõrtsihoone ühekorruselisuse tingis suurel määral tehniline funktsioon, kuna kõrtsides käidi peamiselt ainult puhkamas või keha kinnitamas, jäeti hobused rakendis välja ja neid oli vaja vaatamas käia. See, aga oleks äärmiselt tülikas olnud teiselt korruselt tegemas käia.¹⁷

Iga lokaalne kõrtsitüüp erineb teistest ehitustehnika ja -materjalide ning plaanilahenduse poolest. Samuti leidub erinevusi elu- ja majandusruumide ühenduses, dekoori olemasolus või selle puudumises, katusekonstruktsioonides, materjalis ja vormis. 19. sajandi algul ehitatud hobupostijaamad ehitati tavaliselt tüüpprojektide järgi, kõrtside kohta seda öelda ei saa. Ning just sellepärast ei leidu kahte kõrtsihoonet, mis oleksid omavahel täiesti sarnased.¹⁸ Plaanilahenduse alusel saab kõrtse jagada kolmeks: ilma tallita, ühe talliga ja kahe talliga kõrtsihoone. Järgnevalt antakse ülevaade kõrtsihoonete kujunemisest ja täpsemast plaanilahendusest hoonetüüpide kaupa.

---

¹⁵ Õunapuu, P. Kõrts kui kohtumispaik. 12.04.2002. Sirp. Kättesaadav: <http://www.sirp.ee/archive/2002/12.04.02/Kunst/kunst1-4.html> (18.05.2014).

¹⁶ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Tallinn: Kirjastus Valgus, 1976. Lk. 11.

¹⁷ ERA.T-76.1.855.

¹⁸ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 14.

Ilma tallita kõrtsihoone

Eesti rehielamu vanimast kahe ruumiga (tare ja rehialune) tüübist on tõenäoliselt välja kujunenud ilma tallita kõrtsihoone tüüp. Kuna vajadus rehealuse järele puudus, sest kõrtsi funktsioon piirdus ainult mõisa õlle, veini ja hiljem ka viina müügiga, siis enamjaolt jäetigi see ehitamata. Seega saab öelda, et algse rehielamu redutseeritud kuju on ilma tallita kõrtsihoone. Nagu taluelamuski, esineb vanades kirjeldustes kõrtside kohta küttekoldena alati ahi. Mis puudutab aga mantelkorstnaid, siis nende kohta viited puuduvad. Kirjelduste järgi saab kindlaks teha, et põhijoontes arhitektuur ühtib vanadel kõrtsihoonetel ja elurehtedel.¹⁹

Ühe talliga kõrtsihoone

Nagu eelnevad analoogiad näitavad, siis ühe talliga kõrtsihoone on kujunenud samuti rehielamust. Kõrtsi eluosa koosnes vanimal tüübil ainult ühest ruumist. Kui arenema hakkas rehielamu, arenes edasi ka kõrts. Analoogselt rehielamule kasvas kõrtsis ruumide arv kahele, siis kolmele ja rohkemale. Algselt elas ainsas kõrtsitoas kõrtsmik, hiljem tekkis kõrtsitoa taha aga üks, kaks või enam kõrtsmiku elu- ja majandusruumi (sahver, eluruumid, letiruum). Viimasena lisandusid sakstekambrid. Üldkõrtsitoana teenis aeg-ajalt ka rehetuba, vahel kujutas see endast aga hoopis spetsiaalse otstarbega lisaruumi. Põhiliseks küttekohaks sellist tüüpi kõrtside puhul oli kerisahi. Puitmõisahoonete eeskujul hakkas kõrtsidesse jõudma ka mantelkorsten.²⁰

Kahe talliga kõrtsihoone

Kõrtside arengu lõppresultaadiks võib lugeda kahe talliga kõrtsihoonet. See on välja kujunenud ühe talliga kõrtsihoonele teise talli juurde lisamise teel. Neid kahe talliga kõrtsihooneid esineb Eesti ja Põhja-Läti territooriumil. Unikaalse rehielamu levialaga ühtib ka kahe talliga kõrtsihoone leviala. Ruumijaotuselt sarnanes kahe talliga kõrtsihoone ühe talliga kõrtsihoonele. Oli olemas nii üldkõrtsituba, kui ka üks või rohkem eraldiseisvat sakstekambrit.²¹

---

¹⁹ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 12.

²⁰ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 12.

²¹ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 12.

Enamlevinud kõrtsitüüpide skeemid on toodud välja joonisel 1 (vt. lk 16), kus on visuaalselt ära näidatud milliseid erinevaid kõrtside tüüpe Eesti aladel leidus. Jooniselt 1 (vt. lk 16) selgub, et ilma tallita kõrtsitüübil I erinevad variandid puuduvad. Ilma tallita kõrtsihoone oli teadaolevatel andmetel alati lihtne ulualuseta puithoone. Kõikjal eestlaste ja Eestiga mandriliselt piirnevatel territooriumitel leidub ühe talliga maakõrtsihoone tüüpi II, kahe talliga maakõrtsihoone tüüpi III leidub ainult Eestis ja Põhja-Lätis. Ühe talliga kõrtsihoonete tüübil on suur hulk arhitektuurilisi variante. Mõned neist variantidest, nagu A1 ja A2, on levinud kõikjal, nagu on näha jooniselt 2 (vt. lk 17). Teised nagu A4, A8 ja A9 esinevad ainult Leedus, A7 ainult Poolas, A3 ja A5 Valgevenes, A6 ja A10 kõikjal välja arvatud Eestis.²²

Eesti elurehe-sarnased pikad ristkülikulise põhiplaaniga liigendamata hooned on ühe talliga kõrtsihoonete tüübid A1, A2 ja A3. Eestis katab madalat hoonet poolkelpkatus, Lätis ja mujal kõrge kelpkatus. Hoone on keskelt põigiti pooleks jaotatud. Kõrtsiruumid võtavad enda alla ühe poole, hobusetall või rehealune teise. Nii eluruumid kui tall on sealjuures kaetud ühise katusega. Tavaliselt on ulualune sammastega. Harvemini esineb ilma sammasteta ulualust ehk nn. konsoolulualust. Samuti esineb kaheosalist ulualust, kus ulualusel on keskel sissepääsu kohal veel sügavam tasku. On ka variante, kus ulualune piirab eluruumi hoone otsas, nagu on näha variandilt A3. Meile ebatavalisel viisil pikuti pooleks jaotatud hoone on variandil A4. Esiosas paiknevad kõrtsitoad, taga aga tall, kuhu pääseb hoone otstest. Huvitava asendi poolest torkab silma variant A5, kuna see on ainus, mis paikneb otsaga maantee poole. Plaanil on hoone pikkupidi pooleks jaotatud. Kaugemas otsas asub tall, kuhu pääseb mõlemast hooneotsast ja kõrtsitoad asetsevad maantee pool.²³

Eelmistest variantidest erinevad A6...A10 selle poolest, et seal koosneb kõrtsihoone kahest eraldi osast, mis asetsevad teineteise vastas ja kummalgi on eraldi katus. Variandil A6 on mõlema hooneosa tagafassaadid ühel joonel ning nende tallid ja kõrtsitubade korpused on liidetud otsakuti. Selline lahendus on omane Läti, Leedu ja Poola kõrtsidele. Eesti jaoks pole sellise ilme ja tüübiga kõrtsid traditsioonilised, kuid neid võib siiski kohata. Tekkinud on nad tänu valgust varjava ulualuse likvideerimisele. Variandilt A7 on näha, et tallikorpused on kõrtsiruumide korpusest tunduvalt ettepoole nihutatud. Omavaheline liitumine toimub nurgeti. Sellist varianti leidub ainult Poolas. Varianti A8 leidub ainult Leedus ja seal

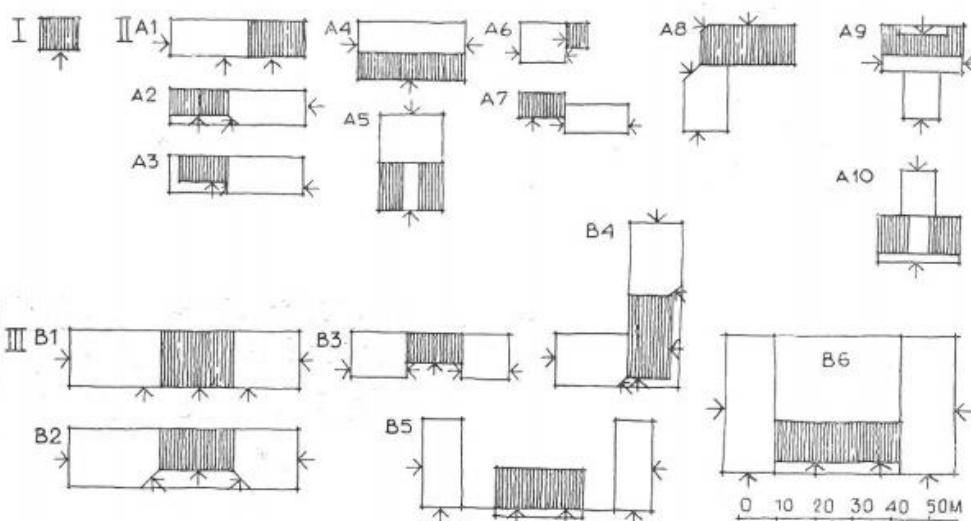
---

²² Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 13.

²³ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 13.

liituvad omavahel kõrtsiruumide ja talli korpused täisnurga all. A9 ja A10 on mõlemad T-kujulise põhiplaaniga, kõrtsiruumide korpus on eespool, maanteega paralleelne, tallikorpused liitub sellele otsapidi taga. Ainult Leedus leiduvat A9 varianti saab talli siseneda selle tagaosast ja kõrtsiruumidesse korpuse ottest, variandil A10 aga läbi kõrtsiruumide korpuse sissepääsuga peafassaadilt.²⁴

K. Aluve raamatus „Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis” on esitatud andmed 1976. aasta seisuga, kus Eestis on tüüpide leviku tiheduse poolest esikohal olnud kahe talliga kõrtsitüüp, moodustades 54% kõrtside üldarvust. Järgneb ühe talliga kõrtsitüüp - 44% kõrtside üldarvust ja lõpuks mõned harvad ilma tallita kõrtsihooned kahe protsendi ulatuses. Eestis asuvatest kõrtsidest on umbes kolm neljandikku ulualusega, üks neljandik ulaluseteta. Ühe talliga kõrtsidest on ulaluseteta üks kolmandik üldarvust. Kui vaadata kahe talliga kõrtsitüüpe, siis nende hulgas leidub kõige rohkem ulalusega varianti B2 (50%), järgneb ulaluseteta variant B1 (25%). L-kujulise põhiplaaniga kõrtsihoone varianti B4 on teada vaid kuus (Jõgeva, Koluvere, Kuivastu, Koeru, Viiratsi ja Simuna), ning [-kujulist varianti B6 vaid kolm (Audru Kuldlõvi trahter, Pikasilla ja Vääna-Posti).²⁵

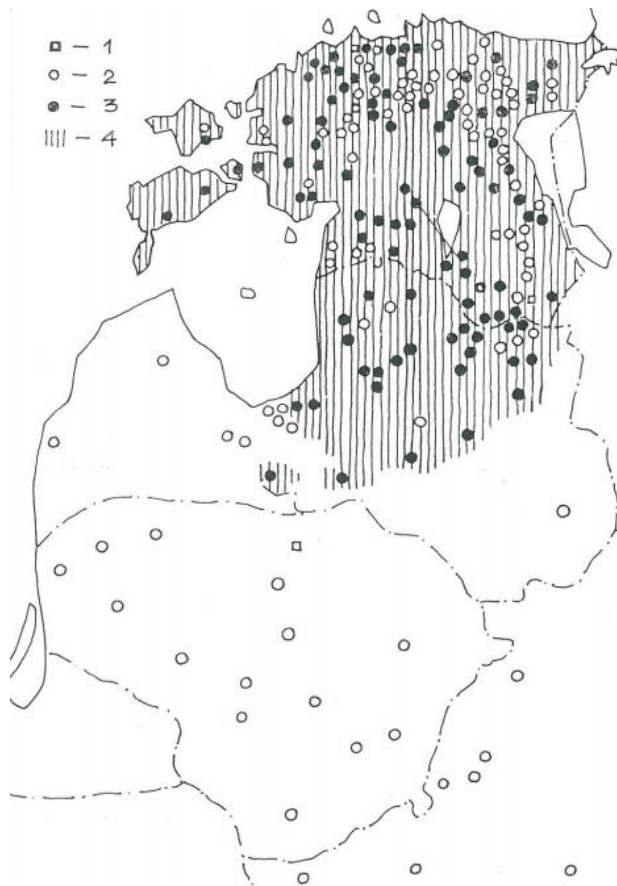

Joonis 1. Kõrtsitüüpide variandid: I – ilma tallita; II – ühe talliga tüüp variantidega A1...A10; III – kahe talliga tüüp variantidega B1...B6 (viirutatud on kõrtsiruumid). (Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis ehitusajalooline ülevaade, lk. 51)

²⁴ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 13.

²⁵ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 13.

Joonis 2. Kõrtsitüüpide levik: 1 – ilma talliga; 2 – ühe talliga; 3 – kahe talliga; 4 – kahe talliga kõrtside leviala. (Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis ehitusajalooline ülevaade, lk. 50)

1.3. Ülevaade kõrtsiehitiste konstruktsioonidest ja ehitusmaterjalidest

Puit oli kuni 19. sajandini kõrtsihoonete peamiseks ehitusmaterjaliks. Samast materjalist olid ehitatud ka varasemad mõisahäärberid ja taluhooned. Kõrtsihoonete ehitamisel kasutati väheväärtuslikke kohalikke materjale, nagu õlgi ja savi puitkarkass-seinte täiteks jm. 19. sajandil hakati kasutama paekivi, põllukivi, kuivatatud saviplõnne ja vähesel määral tellist. Valdav enamus hilisematest kõrtsihoonetest on ehitatud nii, et eluosa on ehitatud puidust ja hobusetall või tallid kas kivist või kombineerituna puidust ja kivist. Kõrtsiehitistel üldiselt ei leidu väärspuitu, lehtpuitu, milleks on nt. saar ja tamm, laialdaselt levinud on aga männi- ja kuusepuit.²⁶

Mis puudutab aga kivi, kui ehitusmaterjali kasutamist kõrtsihoonete juures, siis kasutati nii pae- kui põllukive. Kõige paremini iseloomustavadki põllukivid Lõuna-Eesti kõrtse ja paas Eesti pealade kõrtse. Hoone ise ehitati peamiselt põllukividest, vahel ka paekividest.

²⁶ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 15.

Hoone avade äärte vormistamiseks, sillusteks ja hoone nurkade vormimiseks kuulus pae- ja põllukivi juurde peaaegu alati kaasaineks tellis.²⁷

Alates 18. sajandi lõpust on enamik kõrtsihooneid segaehitised. See tähendab, et kõrtsis paiknevate eluruumide osa vastavalt üks osa ühe talliga tüübi või keskosa kahetalliga tüübi juures on ehitatud puidust. Seevastu hobusetall või tallid on ehitatud kivist.²⁸

Järgnevalt kirjeldatakse lahti põhikonstruktsioonid ja nendes kasutatavad materjalid.

Vundament

20. sajandi 60. aastatel uuriti Eestisse rajatud kõrtsihooneid.²⁹ Andmed näitasid, et kõrtsihoonete vundamendid ei ole rajatud piisavalt sügavale. Pae- või põllukivist vundamendid, mis on laotud lubimördil, ulatuvad tavaliselt 50–60 cm sügavuseni maapinnast. Maapeale jääv osa on 20–30 cm. Tuli ka ette, et vundamenti maapealne osa ulatus kõrgemale ning siis kasutati seda ära kõrtsitoas ja saksakambrites istepingina. Mõnede kõrtsihoonete puhul on silmaga näha hoonete ebaühtlane vajumine, mis on tingitud vundamentide tehniliselt puuduliku rajamise tõttu. Samal põhjusel võib näha, kuidas hoonete paljud seinaosad on vertikaalset kõrvale kaldunud.³⁰

Seinad

Kõrtsihoonete seinapalgid on üldjuhul tahutud jämedalt, harvem esineb väga puhtalt tahutud seinapalke. Mõnikord esineb selline juhus, kus seinapind on tahutud absoluutselt siledaks, tekitades mulje, nagu oleks saetud palgid üle hõõveldatud. Pae- ja raudkiviseinte paksus kõrtsihoonete lubimördil laotud seinte puhul on 60–80 cm, aga leidub ka õhemaid. Teadaolevalt kõige õhem sein on 55 cm ja kõige paksem 110 cm. Peakivist seinad on tavaliselt krohvitud. Raudkivist seinad vahel krohvitud ja vahel krohvimata. Tellisseinad on sageli krohvimata, laotud puhtal vuugil. Eluruumidesised sambad on sageli kivist. Enamasti on need ümmargused, läbimõõduga 38–70 cm, harva neljakandilised. Krohvitud on üldjuhul nii paekivi- kui tellissambad. Seevastu dolomiidist sambad on üldjuhul jäetud krohvimata. Sammaste kivid on enamjaolt tahutud võttes arvesse konkreetse samba kuju.

---

²⁷ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 15.

²⁸ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 15.

²⁹ ERA.T-76.1.855.

³⁰ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 15.

Dolomiitsammaste puhul on rõhutatud sellele, et samba tüvi oleks ühest ainsast plokist, mistõttu on nende sammaste valmistamiseks kasutatud suuri plokkke. Paekivist silluskaarte kõrval on kasutatud konstruktiivseid tugikaari siis kui kõrtsihoonetel on seinad laotud paekivist. Need suhteliselt lamedad tugikaared paiknevad uste, akende ja väravaavade kohal. Horisontaalne tahatud laudadest, prussidest või plankudest sillus, mis tegelikult avasildab, kannab ainult enda ja tugikaare vahelist täitemüüritist. Selle raskus on aga kaks- kolm korda väiksem kui tugikaare peale jääv osa.³¹

Uksed ja aknad

Põhiliselt eristatakse kõrtsihoonete puhul kahte ukse ja akna raamistiku tüüpi. Esimese tüübi puhul moodustavad raamistiku lävi, pealispuu ja nende vahele paigutatud piidapostid. Taoline raamistus on uste siseservadel ja akende välisservadel varustatud uuristatud avadega uksetiiva või aknaraami jaoks. Akna alus- ja pealispuu ning harilik seinapalk moodustavad läve. Eraldi prussist võivad vahel olla valmistatud ukse ja akna pealispuu. Sellisesse avasse istub kõige paremini pöönadele löödud uks, värav või aknaraam. Teise variandi puhul käib eelpool mainitud raamistiku sisse eraldi laudadest valmistatud akna- või uksekarp, millel on valts uksetiiva või aknaraamide jaoks. Tavaliselt on aknad kahepoolsed ja avanevad vastavalt sisse- või väljapoole. Olenevalt kõrtsist, on ka akende ruudusüsteem erinev. Kindlalt pole teada, missugune akende ruudusüsteem on vanem, kas nelja- või paljuruuduline. 19. sajandi kõrtsidel esineb nii 4, 6, 12 kui ka 18 ruuduga aknaid. 18. sajandist kerkivad esile mõjutused mõisa ja talurahva arhitektuurist ning sealt alates ei määra enam kõrtsiakende ruudusüsteemi klaasitükkide väikesed mõõtmed ja defitsiitsus.³²

Põrandad

Talupojakõrtside tubadel olid 17. sajandil savipõrandad. Parematel maakõrtsidel, kas savipõrandad või lausa laudpõrandad. 19. sajandil on valdaval osal eluruumidel laudpõrandad. Üldjuhul on laudpõrandad löödud liivaga täidetud alusele. Kuni põrandani on talade vahed täidetud liivaga ja põranda all puudub õhkvahe. 30–35 cm laiustest laudadest on tehtud vanemad põrandad ja nad on omavahel ühendatud salapulkadega. Hobusetalli põrandad on valmistatud savist või kruusasegust.³³

---

³¹ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 15.

³² Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 15-16.

³³ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 16.

Laed

Konstruksiooni poolest on vanemate kõrtside laed mitmekesised. Peamiselt leidub palkidest lagesid ainult rehetubadega kõrtsidel ja sealgi vaid rehetubadel, mujal neid lagesid ei esine. Palktaladest koosneb tavaliselt lagi, mis on kaetud laudkatttega. Lauad on peale laotud kolme laua süsteemis nn. poola moodi, mis on pealt täidetud samblakorruga ja 10–15 cm liivakihi. Pealmised lauad on servamata ja laetalad on tehtud poomkandiga. Ulualuseid pealtpoolt ei soojustatud. Samuti võib leida kõrtsidest selliseid lagesid, kus talade alla on naelutatud laudvoodri asemel mustlagi, mis on üle löödud krohvipeergude või roomattidega ja siis üle krohvitud. Laed kõrtsihoone tallides on tavaliselt kaetud lattlaudisega, millel hoiti heina.³⁴

Katus

Kõrtsihoonete puhul võib põhiliselt eristada kahte tüüpi katuse kandekonstruktsioone. Esimesel juhul moodustavad kandurid lihtsad ühe- või kahekordsete pennidega sarikapaarid. Teisel juhul aga lisandub eelnimetatud konstruktsioonile veel, kas lihtne või tugikäppadega pärlkonstruktsioon. Üleulatuva karniisita räästa korral on sarikad tapitud seinale kõige pealisse palgikorda. Ulualuse kohal aga talastiku ülemistesse palkidesse. Viltused sarikad ja murispuude³⁵ vahele löödud jätkutoed aitavad vältida küljele kaldumist. Kui tegemist on aga karniisiga räästaga, siis on sarikate otsad tapitud, kas laetalade või laetaladele asetatud lihttalade (tõmmistalade) otstesse. Sarikatele toetuvad sel juhul allosas veel ca 1,5–2 m pikkused murdsarikad. Algselt on olnud katuse kandekonstruktsioon enamasti kirvega tahatud. Hiljem asendatud kandureis on sarikad tehtud ümarpalkidest.³⁶

Kuni 19. sajandi keskpaigani kasutati katuse kattematerjaliks õlgi, roogu, nähtavasti ka kisklaudu³⁷ ja asulates põletatud savist katusekive. Hiljem tuli kasutusel maahoonetele nii iseloomulikud sindel- ja pilbaskatus. 20. sajandi keskpaigas kaeti toleaeagsed halvas seisukorras sindel või pilbas katused eterniidiga. Roovitis valiti välja vastavalt

---

³⁴ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 16.

³⁵ Murispuu - sarikaid kandvad seinapealmised palgid

Johannsen, A., Seaton, M. WordTies. Kättesaadav: <http://wordties.cst.dk/wordties-estwn/w/full/352854-murispuu> (18.05.2014).

³⁶ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 16.

³⁷ Kisklaud - kirve või kiilu abil palgist lõhestatud laud

Eesti Keele Instituut. Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013. Kättesaadav: <http://www.eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=kisklaud&F=M> (18.05.2014).

katusekattele. Õlg ja roogkattele ümarlatid, kivikatusel kahest küljest tahatud latid, lainelisel eterniidil laudadest roovitis.³⁸

Küttesüsteem

Kõrtsihoonetes on küttesüsteemidena algusest peale koha leidnud mantelkorstna kõrval ahjud. Väikestes kõrtsides köeti ruume kas ahju või mantelkorstnaga, suuremates kõrtsihoonetes kasutati selle jaoks mõlemat. On teada juhtumeid, kus kõrtsihoonest puuduvad korstnad sootuks. Seda esines aga väga harva. Kui kõrtsmik tegeles põllumajandusega, ehitas ta kõrtsitoa rehetoana ja varustas selle reheahjuga. Reheahi oli siis maa- või paekividest laotud paksuseinaline kiviehitus, mille laius oli harilikult 2,5–3 m, laius 1,8–2 m ja kõrgus kuni 2 m. Pealt kinnised kerisahjud on tavaliselt levinumad ahjud, mis on korstnaga varustatud. Algul laoti ahjud looduskivist ja tellistest savimördil, hiljem hakati laduma lihtahjupottidest. 18. sajandi lõpu kõrtsides hakkab kohtama ka kahhelahjusid.³⁹

1.4. Kõrtside arhitektuuriline üldilme

Kõrtsihoonete välisilmet kujundab vastastikune kompositsioon ja põhiosade vorm. Kõrtsi põhiosadeks on seinad ja katus. Saab öelda, et hoonete arhitektuurilist üldilmet ei määra üksikud arhitektuurilised ja konstruktsioonilised detailid, vaid nad mitmekesistavad hoone välisilmet. Arhitektuurilise üldilme mõjutajaks võib lugeda esmajärjekorras kõrtsihoone seinte ja katuse kõrguse vahekorda. Sellele järgneb hoone tüüp, millest oleneb kõrtsihoone suurus, fassaadi kujundus ja kolmandaks seinte ning katuse materjal, mille iseloomuga kaasneb vastav vorm.⁴⁰ Võttes arvesse kõiki kolme põhikomponenti, mis iseloomustavad kõrtsihoonete arhitektuurilist välisilmet, saab kokku panna ühtse terviku.

Kõrtsihoone välisilme

Kaugelt kõrtsile lähenedes või siis lähedalt hämaras vaadates hakkab kõrtsihoonete puhul silma tema siluett. See on ühtlase suurusega ja liigestamatu. Need omadused annavadki hoonele kõrtsi laadi ja määravad laias laastus kõrtsihoone arhitektuurilise välisilme. Ulualune on see, mis rõhutab kõrtsi liigendatust. Detail, milleks on sammas kõrtsi ees,

---

³⁸ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 17.

³⁹ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 18.

⁴⁰ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 19.

hakkab kaasa mängima täie jõuga alles lähivaates. Samba materjal on see, mis suurendab või vähendab selle arhitektuurilist mõju. Näiteks kui on tegemist puitsammaste reaga, mis toetavad ulualust, jäävad nad kõrtsihoone eluosa taustal vähemärgatavaks. Kui aga on tegemist valgete tusedate kivisammaste reaga, mõjub see pealetükkivana, varjates liigselt ulualust.⁴¹ Sammastik, millel oli tagasiastuv ulualune sai kõrtsihoone kui ühiskondliku hoone tähistuseks. See on jäänud kestma tüüpilise nähtusena samuti 19. sajandi kõrtsihoonete juurde.⁴²

Peale silueti mängivad hoone juures kaasa ka proportsioonid ja nende suhe peab olema tasakaalus, et sellest oleks arhitektuurilise ilme puhul visuaalselt kasu. Kõrtsihoonetel on pikk ristkülikuline liigendamata põhiplaan, välja arvatud mõned erandid. Ühe talliga kõrtside välisilmel kujundav katus on seintest poolteist kuni kaks korda kõrgem, kahe talliga hoonete puhul on see vahekord veelgi suurem. Keskmiselt võib öelda, et katuse ja seinte kõrguste suhe on 1,7:1.⁴³

Täis- ja poolkelpkatus on Eesti kõrtsidel enim leiduvad katuse tüübid. Siiski võib öelda, et kelpkatus on rohkem levinud. Üldjuhul kasutati katusekatteks õlgi või roogu, hiljem laastu ja sindleid, harvemal juhul põletatud savist katusekive. Peaaegu pooltel täiskelpkatustel on ungas.⁴⁴ Algne säilinud traditsiooniline vorm on kasutusel nüüdisaja kõrtsidel valgus- ja tuulutussavana. Teada on juhtumeid, kus unkaauk on klaasiga kaetud ja on kasutusel pööningu valgusavana. Õlgkatuste puhul on seal peaaegu alati unkaauk, siis kui kõrtsihoonet katab poolkelpkatus.⁴⁵

Katuse külgede ja otste kaldes võib näha huvitavat erinevust. See erinevus seisneb selles, et katuse küljed on vähem järsud kui otsad. Kelpade kalle on keskmiselt 5° suurem kui katuse külgede ja lae vaheline nurk. Kelpade kalle on 35–45°. Ühe talliga kõrtside puhul on see tingitud korstna asukohast, kuna kui oleks võrdsed kalded satuks see unkaotsa kohale, mille vältimiseks on nihutatud unkaots pisut kõrtsihoone otsa poole. Kui aga on

---

⁴¹ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 19.

⁴² ERA.T-76.1.855.

⁴³ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 19-20.

⁴⁴ Ungas – kolmnurkne auk kelpkatuse otsas katuseharja all
Eesti Keele Instituut. Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013. Kättesaadav:
<http://www.eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=ungas&F=M> (18.05.2014).

⁴⁵ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 20.

tegemist õlg- või pilbaskatustega, siis nende puhul ei saa rääkida katuse kallete suurest erinevusest.⁴⁶

Samuti on kõrtsihoonete puhul hoone suurused erinevad. Ühe talliga kõrtsihoone tüübil loetakse kõrtsi keskmiseks pikkuseks 33 m, kahe talli puhul 50 m, laiusteks vastavalt 12,5 ja 13 m.⁴⁷ Kõrtsitoa suurused erinevad kõrtsiti. Tavaliselt oli kahe talliga kõrtsi tüübil kõrtsitoa suuruseks 30–55 m², ühe talliga tüübil 30–40 m². Leidub muidugi ka suuremaid kõrtsitube. Näiteks nagu Tori kõrtsil on kõrtsitoa suuruseks 80,0 m². Saksakambrid on kõrtsitoast märksa väiksemad, jäädes vahemikku 20–30 m².⁴⁸

Teadad on, et suuremates kõrtsides leidis peale eeskoja, saksakambrite, suure kõrtsitoa ja kõrtsmiku eluruumide veel omaette sahvriroom ja selle all õllekelder. Mõnel juhul külgnel kelder sahvriga väljaspool kõrtsihoone gabariiti. Kuivkäimlaga oli varustatud ainult sakste pool. Suure kõrtsitoa käimla asus tavaliselt tallis, otse vastu elutoa seinat. Käimlani viis käigutee ehk laudpõrand, mis oli käsipuudega varustatud ja asus talli põrandast 40...50 cm kõrgemal. Mõnedel juhtudel paiknes käimla eeskojas, vastu hoovipoolset seinat ja harvem ka välisseinat taga. Paljudel kõrtsidel käimlat ei olnud.⁴⁹

Kui rääkida kõrtsitubade valgustusest, siis tuleb samuti eristada kahte erinevat varianti. Esimeseks on ulualusega kõrtsihooned ja teiseks on ulalusetat kõrtsihooned. Ulalusega variantide puhul on kõrtsitubade valgustatus märksa halvem, kuna kõrtsitoa ja saksakambri aknaisse pääseb vaid kaudne valgus ning päevane päikesekiir sinna ei tungi. Ulalusetat kõrtside puhul on asi vastupidine. Vanal ajal polnud kõrtside valgustatus eriti tähtis, kuna viinat või õlletoopi nägi ka niisama suu juurde tõsta. Hilisemal ajal muutus tähtsaks kõrtside valgustuslahendus. See väljendus selles, et kui kõrtsihoonet kasutati lisaks elamunat, siis vajati seal ka rohkem valgust. Teada on, et vanasti paiknes kõrtsmiku eluase kõrtsi tagumises osas, ulalusetat välisseinat vastas. Seega saab öelda, et eluruumid olid paremini valgustatud, kui esiküljel paiknevad kõrtsituba ja saksakamber. Kõrtsitubade ja saksakambrite valgustatus vanades kõrtsides oli ebahühtlane. Valgusavat pinna ja valgustatavat põrandapinna suhe oli 1:8...9 kuni 1:32.⁵⁰

⁴⁶ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 20.

⁴⁷ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 20.

⁴⁸ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 21.

⁴⁹ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 22.

⁵⁰ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 22.

Ehisdetailid ja dekoor

Hoone arhitektuuriliste üksikvormide juures saab eristada kahte liiki. Esimesteks on funktsionaalsed ja konstruktsiooniliselt põhjendatud elemendid, mille alla kuuluvad akna- ja ukseavad, tugisambad, vahelae elemendid. Teise liigi alla kuuluvad nt. ehisvööd ja ääristavad puitlõiked, mis moodustavad vaid täiendavaid kaunistavaid vorme ning ei ole konstruktsioonis tarvilikud. Vanemate hoonete puhul olid ülekaalus konstruktsioonilised detailid ja need olid välisilmelt lihtsad. Umbes 1800. aastast säilinud kõrtsihoonetel saab kohata aga juba külluses puhtal kujul kaunistavaid vorme. Kõrtsiarhitektuuris omandas suure tähtsuse klassitsismis sageli eelistatud perimeetiline ehitusviis. Ainsana sai arhitektuurse vormistuse maanteelt frontaalselt vaadeldav peafassaad. Kui hoone paiknes otse maantee ääres, siis esmalt püüdis pilku otsafassaad. Seega osadel kõrtsidel seotigi otsafassaadid arhitektuurse üldkujundusega. Otsafassaadide sidumine arhitektuurse kujundusega suurendas samba tähtsust ning mõnikord muutus order iseseisvaks dekoratiivelemendiks sambapilastrate ja poolsammaste näol.⁵¹

Muudel ehitistel peeti esitatud stiilinõuetest kinni, aga kõrtsiarhitektuuris seda tehti suhteliselt harva. Puitsambaid ei maskeeritud krohviga, seega nad on eristatavad kivisammastest. Vahel leidsid kõrtsihoonetel kasutamist sellised klassitsismile omapärased arhitektuurivormid nagu sammasportikus või rusteeritud seinapinnad. Talastikud aga olid sageli üle krohvitud või kaetud laudvoodriga ja valgendatud. Kõrtsiarhitektuurile võib omaseks lugeda seda, et seal ei pandud rõhku mitte terviklikule stiilikäsitlusele, vaid üksikute stiilielementide segule. Seega võib rahvuspärase puitarhitektuuri detailikäsitlust kohata kõrvuti klassitsistlike krohvielementidega. 19. sajandil hakati kasutama laudvoodrit ja levima hakkas tervete seinapindade katmine värviga. Laudvoodri paigaldamisega seinataheti eelkõige hoone eluiga pikendada, kompositsioonilist eesmärki sellel ei olnud.⁵²

Poolringi- või segmendikujulisi aknaavasid leidub sageli 19. sajandi kõrtsihoonete tallidel. Puitseinte aknad ja ukсед on ääristatud lihtsate, kergelt profileeritud piirlaudadega. Kiviseintes aga krohviääristega, mis tavaliselt on siledad ning mõnikord kaunistatud madalreljeefis lukukividega. Aknad, mis jäävad kõrtsi eluosa poolele on üldjuhul

---

⁵¹ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 22.

⁵² Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 22.

püstküliku või ruudukujulised. Kõrtsitallidel võib üsna tihti kohata poolringikujulise või madala ülakaarega väravaid.⁵³

Eelpool mainitud raamatud ja artiklid sisaldavad peamiselt üldkäsitlusi kõrtside kohta. Somma kõrtsihoonest on kirjandust vähe ja arhiividest saadav materjal napp. Magistritöö koostamise ajal ei õnnestunud leida ühtegi dokumenti varasemast perioodist kui 1960-ndad. Algupäraste plaanilahenduste ja Somma kõrtsihoone varasema tervikliku käsitluse puudumine tõstavad käesoleva töö väärtust veelgi, kuna siin on hoonet uuritud põhjalikumalt ja süvitsi.

Raamatust „Eesti arhitektuur 4” leiab lühikese kirjelduse käesolevas magistritöös käsitletava Somma kõrtsihoone kohta. Sealne kirjeldus toob välja olulisema.

Somma kõrtsihoonest annab olulist informatsiooni juurde Olev Suuderi poolt koostatud ENSV Ehituskomitee arhitektuurimälestiste kaitse inspeksiooni arhitektuurimälestiste pass. Sealt põhinevad algteadmised ja kirjeldused Somma kõrtsihoone kohta. Arhitektuurimälestiste passis on kirjeldatud hoone asukoht ja selle seisukord passi koostamise hetkel, milleks oli oktoober 1984. aasta.⁵⁴

Ajalooarhiivist saadud dokumentatsioon Somma kohta annab ülevaate hoone tehnilistest parameetritest ja sinna juurde kuuluvatest joonistest. Jooniste näol on tegemist ENSV ajal kõrtsis teostatud ümberehituste käigus tehtud plaanilahendustega, kus jaotati kõrts kolmeks eraldi korteriks.⁵⁵ Algupäraseid plaanilahendusi pole säilinud.

---

⁵³ Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Lk. 22.

⁵⁴ Suuder, O. Somma kõrts. Arhitektuurimälestiste pass. Muinsuskaitseameti digitaliseeritud arhivaalid. VLAKV. 1.16. Kättesaadav: <http://register.muinas.ee/?menuID=archivalmaterial&action=view&id=1680> (18.05.2014).

⁵⁵ EAA.T-1168.2.9654. – Hooneregistri toimik.

2. TÖÖ EESMÄRK JA ÜLESANDED

Käesoleva magistritöö eesmärk on koostada Tartu maakonnas Tartu vallas Igavere külas asuva Somma kõrtsihoone väärtuslike detailide inventeerimise nimekiri ja anda hoonele insener-tehnilised ettepanekud remondi- ja restaureerimistöödeks. Töö oodatava tulemusena valmib Somma kõrtsihoone restaureerimiseks vajalik algdokumentatsioon ja praktiliselt kasutatav hooldusjuhend kahjustuste likvideerimiseks ning hoone heaperemehelikuks hooldamiseks.

Antud magistritöö on teostatud pidades silmas eelkõige praeguste omanike huve ja võimalusi. Arvestatud on nende nägemusega hoone tuleviku kohta. Magistritöö koostamise ajal on autor olnud pidevas suhtluses kõrtsi praeguste omanikega. Nende peamiseks eesmärgiks on peatada kõrtsihoone edasine lagunemine ning teostada esmased remont-restaureerimistööd. Tööle lisab väärtust juurde omanike poolt saadud andmed, mida pole varemalt kusagil kajastatud ning üles märgitud ja on nüüd käesolevas töös kirja pandud. Kui suuliseid andmeid poleks kirja pandud kaoks Somma kõrtsihoone kohta väärtuslik informatsioon, mida teavad vaid sealsed inimesed.

Pärast kõrtsihoone restaureerimist on võimalus hoone kasutusele võtta küla seltsimajana, kus hakkavad toimuma käsitöötoad, külaseltsi koosviibimised, laulu- ja tantsuringid. Pööningukorruse kasutusele võtmisega saaks sinna rajada piirkondliku muuseumi.

Enne restaureerimistööde algust tuleb omanikel tellida nõuetekohane projekt-dokumentatsioon.

Püstitatud ülesanded on järgmised:

1. Anda ülevaade Somma kõrtsihoone ajaloolisest kujunemisest ja tehnilisest seisundist.
2. Inventeerida kõrtsihoone arhitektuuri- ja kultuuriväärtuslikud detailid.
3. Anda soovitus edaspidisteks restaureerimistöödeks ja projektdokumentatsiooni koostamiseks.

3. MATERJAL JA METOODIKA

Käesoleva töö koostamisel on kasutatud üldist informatsiooni kõrtsihoonete ja konkreetselt Somma kõrtsihoone kohta. Tööl on suur maht üldkäsitlusel, mis annab ülevaate kõrtsihoonetest laialdaselt.

Materjali kogumine on jaotatud kahte etappi. Esmalt on tutvutud ja uuritud eespool mainitud kirjandust, mis puudutavad kõrtsihoonete ajalugu ning nende tausta. Konkreetselt Somma kõrtsihoone kohta saadud informatsioon pärineb Tartus asuvast Ajalooarhiivist ja Tallinnas asuvast Muinsuskaitseameti arhiivist. Teiseks on koostatud ülevaade hoone interjööri ja eksterjööri kultuuriväärtuslikest tarinditest, detailidest ning antud ettepanekud remont-restaureerimistöödeks. Teise etappi raames on korduvalt käidud välitöödel, et saada paremat ülevaadet hoone hetke seisukorrast. Tekstilist osa täiendab fotomaterjal ja väärtuslike detailide paiknemise joonis. Remont-restaureerimistöödeks on soovitusel antud tuginedes autori teadmistele ja kirjandusele ei ole tuginetud.

Kõrtsihoone välisilme kirjeldamiseks on hoone jaotatud mõtteliselt erinevateks osadeks. Käsitledes sealjuures eraldi katuse ja selle juurde kuuluvate detailide ning konstruktsioonide seisukorda. Fassaadide, vundamendi, akende, uste ning treppide seisukorda. Hoone interjööris ja eksterjööris säilinud detaile on kirjeldatud ruumide või hooneosade kaupa, kasutades põhiplaanile märgitud numeratsiooni. Samuti on seal kajastatud numbriliselt väärtuslikud detailid. Väärtuslike detailid on esitatud tabeli kujul. Esimeses veerus on kirja pandud ruumi või asukoha number ja teises veerus kultuuriväärtuslike detailide numeratsioon ja kirjeldus. Ühtlasi on tabelisse lisatud illustreeriv foto väärtuslikust detailist.

Sellise tabelisüsteemi kasutamise eeliseks on lihtne jälgitavus ja see annab parema ülevaate detailide asukohast ruumi kaupa põhiplaanil, ning annab ülevaate kultuuriväärtuslike detailide seisukorrast.

Tabel 1. Kultuuriväärtuslike tarindite ja detailide kirjeldus

Ruumi nr. või asukoha nimetus	Kultuuriväärtuslike tarindite ja detailide kirjeldus

Tehnilise seisukorra hindamisel on kasutatud Muinsuskaitseameti poolt välja töötatud juhend hoone tehnilise seisukorra hindamiseks.

Tabel 2. Muinsuskaitseameti tehnilise seisukorra hindamise tabel

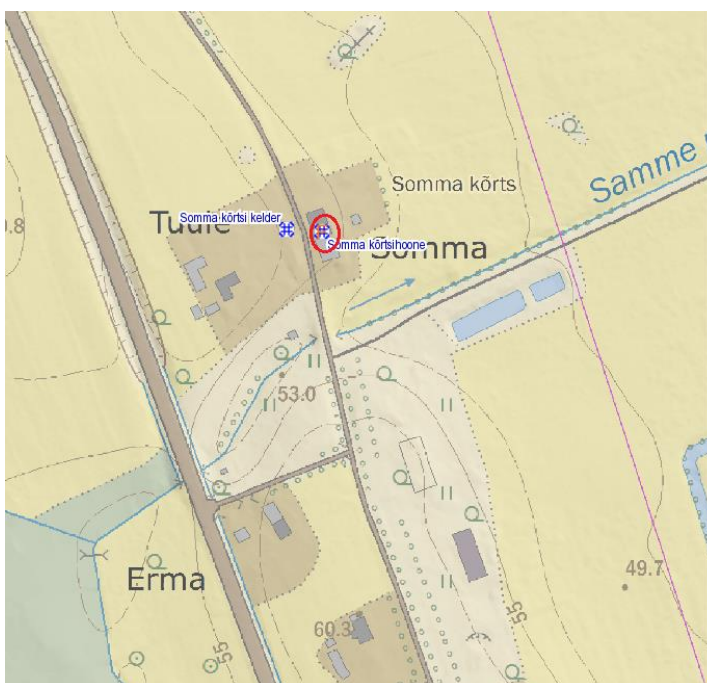
Hinnang	HEA	RAHULDAV	HALB	AVARIILINE
Hoone osad	4	3	2	1
Vundamendid Keldriseinad Sokkel	tehniliselt heas korras olevad	üksikud ebaolulised praod, deformats.	ebaühtlased deformatsioonid	avariilised deformatsioonid
Seinad	tehniliselt heas korras olevad	viimistluse osaline kahjustus	deformatsioonid, kõdukolded	avariilised deformatsioonid
Vahelaed	tehniliselt heas korras olevad	väheseid läbi-vajumised	suured läbivajumised, kõdukolded	avariilised deformatsioonid
Põrandad	tehniliselt heas korras olevad	osaline kulumine	amortiseerunud	-----
Trepid	tehniliselt heas korras olevad	osaline kulumine	amortiseerunud	ei ole kandevõimeline
Avatäited	tehniliselt heas korras olevad	Eba-korrapärane hoold.	osaliselt amortiseerunud	täiesti amortiseerunud, puuduvad
Katuse kande-konstruktsioon	tehniliselt heas korras olevad	väheseid läbi-vajumised	ebaühtlased deformatsioonid	avariilised deformatsioonid
Katusekate	vettpidav, kindlust. vihmavee äravool	vettpidav, ebakorrapärane hooldus	katusekate amortiseerunud, üksikud ajutised läbijooksud, mis ei kahjusta oluliselt kandekonstruktsioone	suured sadevete läbijooksud, kandekonstruktsioonides on hakanud ilmnema deformatsioonid
Küttekolded korstnad	korras	ebakorrapärane hoold.	osaliselt amortiseerunud, vajavad remonti	reaalne tulekahju tekkeoht, eiratakse tuleohutuse eeskirju
Sadevete äravool	kindlustatud korralik vihmavee äravool	hooldamata vihmaveerennid	puuduvad vihmaveetorud ja -rennid, karniisiplekid	Vihmaveed kahjustavad oluliselt fassaade, seinakonstruktsioone
Kasutamiskiis	heaperemehelik kasutuskiis	kasutamata, valvatud, avad suletud	kasutamata, sageli sissemurdmised, avad korduvalt sulgemata	Hoone võõrastele avatud. Hoone tuleohtlikku rämpsu täis. Toimuvad rüüstamised
Siseviimistlus	sobiv, hästi hooldatud	osaliselt mittedsobivad materjalid	hooldamata	-----
Maalingud				

Arhitektuursed detailid	heas korras olevad	vajavad puhastamist, viimistlemist	toimub pidev kahjustumine	-----
Välisviimistlus	heas korras olevad	vajavad puhastamist, viimistlemist	toimub pidev kahjustumine	-----
Heakord, haljastus	ümbrus hästi hooldatud	Ebakorrapärane hooldus	hooldamata, haljastus kahjustab hoone konstruktsioone	-----
Vertikaalplaneerimine, sillutis	sillutus ümber hoone on hooldatud	hooldamata sillutus	vale pinnase kalle hoone poole	-----
Muud				

4. TULEMUSED

4.1. Somma kõrtsihoone asukoht

Hoone asub Tartu maakonnas, Tartu vallas, Igavere külas, Tartu-Jõhvi vana maantee 20. kilomeetril. Hoonekompleksi juurde kuuluvad peale kõrtsihoone poolmaapealne kelder ja saun. Kelder paikneb kõrtsihoonest läänepool, teisel pool teed. Kelder on kasutusel olnud maanteed talviseks hooldamiseks kasutatava soola ladustamiskohana. Hetkel on kelder kasutusel puukuurina ja panipaigana. Saun asub kõrtsist idas, hoovialal. Hoone on mingil hetkel põlema läinud ja selle tõttu tugevasti kahjustunud.

Foto 2. Somma kõrtsihoone asukoht kaardil. (Maa-ameti Geoportaal. Kättesaadav: http://xgis.maaamet.ee/xGIS/XGIS?app_id=UU60&user_id=at&bbox=270365,6365617,741174,6665617&LANG=1 (26.05.2014)).

Ehitusajalooline ülevaade

Somma kõrtsihoone täpne ehitusaeg on teadmata. Tuginedes olemasolevale dokumentatsioonile ja kaardimaterjalile võib öelda, et praegune kõrtsihoone on ehitatud 18.–19. sajandi vahetusel. Kõrtsihoone võeti esmakordselt mälestiste nimekirja ENSV ajal

1985. aastal⁵⁶ ja uuesti Eesti Vabariigi ajal 1997. aasta septembris.⁵⁷ Tegemist on ühe talliga ja ulualusega kõrtsihoonega. Algupäraselt on hoone olnud siiski kahe talliga.⁵⁸ Teine tall on hävinud ja lammutatud enne Teist maailmasõda.⁵⁹ Nõukogude ajal on hoonet tugevasti ümber ehitatud. Vahetatud on algupärased aknad ja uksed, ruumidejaotust on muudetud nii, et on saadud kolm eraldi korterit. Kolme korteri loomisega on juurde ehitatud kaks uut korstent. Sellega on ära rikutud kõrtsihoone algupärane plaanilahendus. Hoone on olnud pidevalt kasutuses erinevate omanike poolt. Praegu on kolmest korterist kasutusel ainult üks, kus alaliselt sees elatakse. Teistes ruumides esineb seetõttu aga niiskus- ja külmakahjustusi, krohvipindade lagunemist ning hallituse koldeid (hoone eksterjöõri ja interjöõri fotod lisas. (Lisa 4 ja 5, lk. 81-84).

ENSV ajal, kui võeti esmakordselt hoone arhitektuurimälestiste nimekirja, kuulus kunagine kõrtsihoone Jõgeva Teedevalitsusele, kuni see läks eraomandusse. Teadaolevatel andmetel töötas 1970. aastatel hoones kino ning pärast kinoseansse toimus tants.⁶⁰

Hoone lühikirjeldus

Somma kõrtsihoone on tagasihoidliku välimusega, võrdlemisi suur kõrtsihoone. Krundil asuva kõrtsi hoonealune pind on 525,7 m². Kasulik pind sellest 434,9 m².⁶¹ Hoone esifassaadi küljepikkuseks on 42,2 m, põhjapoolse otsakülge on 11,22 m ja lõunapoolne otsakülge on 13,8 m. Kõrtsihoonel on üpriski madal soklios, mis on tingitud maapinna loomulikust kaldest. Kellerdatud on põhjapoolsele otsaküljele jääv sahvri alune osa.

Hoone on algselt olnud tüüpiline kahe talliga kõrtsihoone, millel on trapetsikujuline põhiplaan (vt. joonis 1, B2, lk 16). Teine tall on hävinud enne II Maailma sõda. Saab väita, et ühe talli lammutamise tõttu on kõrtsihoone oluliselt kaotanud oma algupäras

---

⁵⁶ Suuder, O. Somma kõrts. Arhitektuurimälestiste pass. Muinsuskaitseameti digitaliseeritud arhivaalid. VLAKV. 1.16. Kättesaadav: <http://register.muinas.ee/?menuID=archivalmaterial&action=view&id=1680> (18.05.2014).

⁵⁷ Kultuurimälestiste riiklik register. Kättesaadav:

<http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=7291> (18.05.2014).

⁵⁸ Raam, V. (Toimet.) Eesti arhitektuur 4. Tartumaa, Jõgevamaa, Valgamaa, Võrumaa, Põlvamaa. Tallinn: Kirjastus Valgus, 1999. Lk. 110

⁵⁹ Suuder, O. Somma kõrts. Arhitektuurimälestiste pass. Muinsuskaitseameti digitaliseeritud arhivaalid. VLAKV. 1.16. Kättesaadav: <http://register.muinas.ee/?menuID=archivalmaterial&action=view&id=1680> (18.05.2014).

⁶⁰ Somma kõrtsihoone omanik. Autori intervjuu. Igavere, 13. aprill 2014.

⁶¹ EAA.T-1168.2.9654.

arhitektuurilist ilmet.⁶² Teise talli olemasolule võib viidata hoone põhjapoolsel küljel olev maakivist müürijupp, mis on ehitatud tugipiilariks. Viite teise talli olemasolule leiab ka O. Suuderi poolt koostatud ENSV Ehituskomitee arhitektuurimälestiste kaitse inspektsiooni arhitektuurimälestiste passist⁶³ ja suulisest vestlusest temaga.⁶⁴ Kõrtsihoone on ühe korruseline. Katuse alla jääb pööning, kuhu praegusel ajal pääseb hoone esiosal paikneva puidust trepi kaudu. Peasissepääsu ees asuv trepp on samuti puidust. Korterite rajamise käigus on maja taha ehitatud juurde veel kaks sissepääsu koos treppidega.

Hoonel on maakivist vundament. Eluruumide osas on välisseinad rõhtpalgist, mis kaetud omakorda laudvoodriga. Kõrtsihoone talliosa müürid on laotud maakividest ja hoone tallipoolsed nurgad on laotud tellistest. Samuti on tellistest laotud ukse- ja aknaavade ümbrused. Tallipoolsed seinad on olnud krohvitud. Kohati on krohv maha pudenenud ja sealt alt paljastub alusmüüritis. Üldine krohvimine jätab kareda mulje. Uste ja akende ääred on krohvitud siledalt, moodustades erinevaid dekoratiivelemente.⁶⁵ Näiteks on näha hoone lõunapoolsel otsaküljel võlvitud poolringikujulisi, kahe poolega väravaavasid, mida kaunistab pilastritega ja lukukiviga krohviraamistus.

Hoone esikülge jäävad viis ümmargust tellistest tünnsammast, millele toetub ulualuse kandekonstruktsioon. Tegemist on tüsedate dooria sammastega, millel on spetsiaaltellistest kapiteelid ja baasid.⁶⁶ Sammaste pind on algselt olnud lubikrohviga krohvitud. Praegusel hetkel on sammaste krohv paiguti kahjustunud. Hoone esiküljele jäävad kaks algupärast segmentakent, millel on lukukiviga krohviraamistus. Tegemist on tiheda ruudujaotusega termakendega. Ülejäänud hoone aknaavad on traditsioonilised, nelinurksed. Osaliselt on aknad väga halvas seisukorras. Lõunapoolse talliosa väravad ja välisuksed on laiadest laudadest ja kaetud laudisega ning sepietatud hingedega. Hoonel on praegusel hetkel sindelkatuse peale paigaldatud eterniit. Kindlalt ei saa väita, mis oli algupäraseks katusekattematerjaliks, kuid võib arvata, võttes aluseks selle ajastu ühiskondlikud hooned,

---

⁶² Suuder, O. Somma kõrts. Arhitektuurimälestiste pass. Muinsuskaitseameti digitaliseeritud arhivaalid. VLAKV. 1.16. Kättesaadav: <http://register.muinas.ee/?menuID=archivalmaterial&action=view&id=1680> (18.05.2014).

⁶³ Suuder, O. Somma kõrts. Arhitektuurimälestiste pass. Muinsuskaitseameti digitaliseeritud arhivaalid. VLAKV. 1.16. Kättesaadav: <http://register.muinas.ee/?menuID=archivalmaterial&action=view&id=1680> (18.05.2014).

⁶⁴ Suuder, O. OÜ ARC Projekt juhatuse esimees. Autori intervjuu. Tartu, 20. mai 2014

⁶⁵ Kultuurimälestiste riiklik register. Kättesaadav: <http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=7291> (18.05.2014).

⁶⁶ ERA.T-76.1.855.

on selleks olnud, kas laastu-, pilbas- või sindelkatus. Kõige tõenäolisemaks on sindelkatus. Eluruumide kohal on viilkatus ja talli peale jääb poolkelp katus. Katuse erinev kujundus on tingitud asjaolust, et teise talli lammutamise tõttu on varasem kelpkatus asendatud viilkatusega.⁶⁷

Ruumijaotus on olnud kõrtsidele tüüpiline, aga ümberehituste käigus tunduvalt muutunud.⁶⁸ Vahelagede kandetaladeks on osaliselt tahutud ümarpalgid ning vahelaeks tihelaudis, mis on kaetud laastust alusmatiga, mis omakorda on krohvitud lubikrohviga ning võõbatud lubivärviga. Visuaalsel vaatlusel tundub, et kandekonstruktsioonid on rahuldavas seisukorras. Eluruumide osas on rõhtpalk seinad kaetud laastumattidega, mis omakorda on krohvitud, osaliselt kaetud tapeediga ja osaliselt värvitud lubivärvidega. Talliosas on kandvad seinad maakivist, paiguti krohvitud lubikrohviga. Mittekandvad vaheseinad on ehitatud rõhtpalkidest ning põrandaks pinnaskate (muld, kruus). Eluruumide osas on puittaladel laudpõrand.

4.2. Olemasoleva olukorra kirjeldus, tehniline seisukord ja hooldus

4.2.1. Välised hooneosad ja tarandid

VUNDAMENT / SOKKEL

Kirjeldus

Hoonel on maakividest vundament. Sokli ülemine äär, kogu hoone osas, asub erinevatel kõrgustel, mis on tingitud maapinna looduslikust kaldest. Veranda alla jääv postvundament ja sokkel on laotud punastest tellistest. Kirjeldus on tehtud visuaalsel vaatlusel, kuna maapinnast allapoole jäävaid konstruktsioone pole avatud.

---

⁶⁷ Kultuurimälestiste riiklik register. Kättesaadav:

<http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=7291> (18.05.2014).

⁶⁸ Raam, V. (Toimet.) Eesti arhitektuur 4. Tartumaa, Jõgevamaa, Valgamaa, Võrumaa, Põlvamaa. Lk. 110.

Foto 3. Tagafassaadi tallialune maakivist vundament. (Foto: autor, mai 2014)

Foto 4. Veranda alune sokkel. (Foto: autor, mai 2014)

Seisund

Sokli üldine seisukord on rahuldav. Hinne 3. (Tabel 2⁶⁹). Esineb üksikud pragusid, eriti hoone nurkades. Sokli välispinnale on tekkinud hallituskoldeid, mis on tingitud liigniiskusest ja ebatõhusast sadevee ära juhtimisest. Esifassaadil oleva veranda alla jääv vundament on hilisemal ajal halvasti parandatud. See on praeguseks tõsiselt kahjustunud ning ära vajunud. Hoone eksploatatsiooni käigus on majaümbruse nn. kultuurikiht nii palju tõusnud, et sokli ülemine äär on paiguti jäänud maapinnast allapoole.

Edasine tegevus

Maja vundamendi ümbrus tuleb lahti kaevata, kuivatada ning eemaldada paiguti esinev rohevetikas. Kuna maakivist vundamendi välimine pind on kõigi eelduste kohaselt ebatasane, siis tuleb kivide vahed kõigepealt tasandada ning krohvida kuni 10 protsendilise tsemendi lisandiga lubikrohviga, ehk lubitsemmentkrohviga. Eluruumide osas võib mõelda vundamendi soojustamisele, aga autentsuse säilitamiseks võib kaaluda selle ärajätmist. Kogu perimeetri vundamendi aluskrohvi pind katta hüdroisolatsiooniga kuni tulevase maapinnani. Sokli ülemine osa krohvida lubitsemmentkrohviga. Tsemendi lisamine tugevdab lubikrohvi vastupidavust ilmastiku mõjudele. Maapind täita uuesti nii, et pinnase kalle

---

⁶⁹ Tabel 2., lk. 28-29.

oleks hoonest eemale. Sellega tagatakse vihmavee eemalejuhtimine hoone soklist. Võimalusel teha ümber hoone perimeetri sillutisriba.

VÄLISSEINAD

Kirjeldus

Hoone eluruumide juurde jäävad välisseinad on rõhtpalgist, mis on kaetud lääne- ja loodeküljest horisontaalse laudisega ning idaküljest vooderdatud punase tellisega. Talli välisseinad on maakivist, mis on osaliselt krohvitud lubikrohviga ja osaliselt lihtsalt lubjatud. Hoone lõunapoolsel otsaküljel eenduvad seinast kaks krohvitud pilastrit. Analoogselt pilastritele on sarnaselt tehtud otsaseina nurgad.

Foto 5. Somma kagupoolne seinanurk
(Foto: autor, mai 2014)

Foto 6. Eluosa puidust esifassaad (Foto: autor,
mai 2014)

Seisund

Visuaalsel vaatlusel on seinatehniline seisukord rahuldav, paiguti halb. Hinne 2-3. (Tabel 2⁷⁰). Kuna konstruktsioone ei avatud antud magistritöö käigus, siis pole võimalik nende täpset seisukorda hinnata. Voodrilaudise ja telliskivi voodri seisund on halb, hinne 2. Hoone välislaudist on erinevatel aegadel parandatud ja vahetatud. Selle tõttu on laudis erineva laiusuga. Kohati on vanemat nn. Tartu profiiliga laudist ning hilisemat kitsast laudist. Talli osa maakivist seinte seisukord on rahuldav. Hinne 3. Lõunapoolse jääva

---

⁷⁰ Tabel 2., lk. 28-29.

otsakülje välisnurkadesse on tekkinud suured praod, mis viitvad vundamendi võimalikule vajumisele. Maakivisein on ise raske ja kivid omavahel monoliitsuse seisukohalt halvasti seotud. Lisaks on vihmavesi kahjustanud lõunapoolse otsaseina parempoolset ülaosa, kus on maakivid lausa välja pudenenud. Ülejäänud maakividest seinte osas on sideaine kivide vahelt paiguti välja uhtunud.

Edasine tegevus

Enne tööde algust tuleb teostada lisauuringud. Eluruumide osast eemaldada nii kivivooder kui ka kogu voodrilaudis. Vanem, nn. tartu profiillaudis tuleb sorteerida ja säilitada kasutuskõlblik. Mittevajalik laudis utiliseerida. Pärast laudise eemaldamist saab hinnata aluskonstruksioonide tehnilist seisukorda. Vajadusel vahetada kahjustada saanud konstruktsioonid välja võimalikult ökonoomselt. Palkide vahed ja liitekohad tihendada takuga. Paigaldada uus roovitus ning lai voodrilaudis. Talliosa pragunenud ja lahtine lubikrohv tuleb eemaldada, seda võimalikult minimaalselt. Parandada konstruktiivsed osad. Koos sellega paigaldada otsaseina välisnurkade pragude laienemise takistamiseks klamberankrud. Klamberankrute asetus, suurus ja kogus tuleb määrata enne tööde algust konstruktiivses projektis. Puuduolevad müüriosad täita maakividega või eluruumide majatagusest seinavoodrist eemaldatud kõlbulike telliskividega. Kivid siduda täitelubimördiga. Telliskivi tükke kasutada selleks, et see tõmbab liigniiskuse endasse ja lubimört kivistub paremini. Talli välisseinad krohvida lubikrohviga ja vajadusel värvida lubivärviga. Seinapinnast eenduvad algupärased profiilid (krohviraaistus, pilastrid) säilitada. Lõunapoolse otsaseina krohvitud nurgapilastrid taastada algupärasel kujul. Voodrilaudis kruntida ja värvida linaõlivärviga.

AVATÄITED

AKNAD

Kirjeldus

Hoonel on kokku 23 akent. Neist kaks on algupärased segmentaknad ja ülejäänud 21 on traditsioonilised nelinurksed aknad, laia lengiga ja kahekordse raamiga. Kuna aknaid on erinevatel aegadel vahetatud, siis ei ole kõikide akende ruudujaotus ühesugune.

Foto 7. Esifassaadi tiheda ruudujaotusega termaken. (Foto: autor, mai 2014)

Foto 8. Põhjapoolse otsaseina tihedam ruudujaotus (Foto: autor, mai 2014)

Foto 9. Väiksema ruudujaotusega aken. (Foto: autor, mai 2014)

Seisund

Akende seisukord on halb, paiguti avariiline, osaliselt amortiseerunud ja mõnedes avades puuduvad üldse. Üldine hinne 2 (Tabel 2⁷¹). Kõik aknad vajavad restaureerimist. Aluseks tuleb võtta 19. sajandi I poolele iseloomulikud akna ruudustiku jaotused. Mõnede olemasolevate akende puhul on ruudujaotus säilinud. Aknaklaasid on paiguti puudu, puidust aknaraamidil esineb kahjustusi. Esiküljel olevatest kahest poolsegmentaknast on lõunapoolne aken tugevamalt kahjustunud.

Edasine tegevus

Kõik aknad tuleb demonteerida koos lengidega. Ajastutruud ja kõlbulikud aknad restaureerida, säilitades ja taaskasutades võimalikult palju originaalosi (lengid, raamid, tervetena säilinud aknaklaasid, kremoonid, hinged). Need aknad, mida pole võimalik restaureerida või mis puuduvad üldse tuleb asendada uutega. Eluruumide akende restaureerimise juures tuleb säilitada välimine aknaraam algsel kujul. Sisemistel aknaraamidil tuleb kaaluda ühekordse klaasi eemaldamist ja selle asendamist soojapidavuse parandamiseks kahekordse klaaspaketi vastu. Klaaside paigaldamisel raami kasutada linaõlikitti. Restaureeritud aknad paigaldada fassaadi välisesse tasapinda. Aknaraamid kruntida ja värvida linaõlivärviga.

---

⁷¹ Tabel 2., lk. 28-29.

VÄLISUKSED, VÄRAVAD

Kirjeldus

Hoonel on 6 välisust, millest 2 on kahepoolsed väravad. Talli värav VU5 ja VU3 on tavalised lauduksed. Otsaseinas asuv värav VU4 on kalasaba mustri ja topeltlaudisega. Eluruumide osas on profiilsed tahveldatud ukсед.

Foto 10. Esifassaadi peauks VU6. (Foto: autor, mai 2014)

Foto 11. Kalasaba mustri talli väravad VU4. (Foto: autor, mai 2014)

Seisund

Välisuste seisukord on halb. Hinne 2 (Tabel 2⁷²). Uksi on aastate jooksul ebakorrapäraselt hooldatud. Need on osaliselt amortiseerunud ja seetõttu näevad kulunud välja. Mõned ukсед on kaetud mitme värvikihihiga.

Edasine tegevus

Enne töödega alustamist teostada lisauuringuid. Uksed ja väravad tuleb demonteerida koos lengidega. Talli kaks väravat ja tagumine uks restaureerida analoogselt osaseina väravale kalasaba mustrisse. Kasutades võimalikult palju ära originaalosi ja -detaile (puit, sulgurid, hinged, sepsidetailid). Eluruumide osas välisukсед restaureerida või vajadusel asendada peauksuga sarnase profiiliga tahvelustega. Võimalusel ukсед ja väravad soojustada. Kui

---

⁷² Tabel 2., lk. 28-29.

see pole võimalik, kasutada topelt uksti, ehk siis sissepoole paigaldada lisauks. Uksed ja väravad kruntida ning värvida linaõlivärviga.

KATUSE KANDEKONSTRUKTSIOON

Kirjeldus

Katuse kandekonstruktsiooniks on tahatud ümarpalkidest sarikate, pennide ja pärlinite süsteem. Sarikad on kinnitatud müürilt-müürile toetuvate laetalade otstele. Sarika otste peale on lisatud juurde räästatõstjad. Pärlinid toetuvad postidele ja on pikisuunas jäigastatud diagonaalidega. Sarikatele on kinnitatud ümarpuidust roovlatid.

Foto 12. Räästatõstjad ja sarika toetumine laekandetala otsale.
(Foto: autor, mai 2014)

Foto 13. Sarikate, pennide ja pärlinite süsteem.
(Foto: autor, mai 2014)

Seisund

Kandekonstruktsioonide seisund on rahuldav. Hinne 3 (Tabel 2⁷³). Üksikutes kohtades esineb küll seenkahjustusi, tingituna katuse läbilaskvusest, kuid sarika läbivajumisi pole

---

⁷³ Tabel 2., lk. 28-29.

märgata. Mõnes kohas on paigaldatud sarikate alla lisatugesid. Hooneesise ulualuse kandekonstruktsioon on mädanenud ja deformeerunud.

Edasine tegevus

Enne tööde algust tuleb teostada täiendavad uuringud konstruktsioonide kandevõime hindamiseks. Pärast eterniidi ja sindelkatte eemaldamist tuleb katuse kandekonstruktsioon korrastada. Seenkahjustused eemaldada, läbivajumised elimineerida. Vajalik talastik uuendada. Kuna katusealune pööning planeeritakse kasutusele võtta, on vajalik ka katuse soojustamine. Sarikate vahe soojustada, selleks paigaldada soojustusmaterjal, tuuletõke, distantssliist ja uus roovitus. Müüride peale toetuvad puidust kandekonstruktsioonid isoleerida teineteisest hüdroisolatsiooniga. Taastada algupärased räästatõstjad. Tuleb kindlasti lasta koostada konstruktiivne projektdokumentatsioon.

KATUSEKATE

Kirjeldus

Katuse pealmiseks kattematerjaliks on eterniit. Selle all on varasemast ajast pärit ühekihiline sindelkatus, mida eterniidi paigaldamise käigus pole eemaldatud.

Foto 14. Katusesindel. (Foto: autor, mai 2014)

Foto 15. Praegune eterniitkatus. (Foto: autor, mai 2014)

Seisund

Pealmine eterniit- ja alumine sindelkate on halvas seisukorras. Hinne 2 (Tabel 2⁷⁴). Kogu katusekate on amortiseerunud. Selles esineb mitmeid läbijookse. Mõnes kohas puudub katusekate üldse. Katuse harjalauad on mädanenud ja suuremalt jaolt puudu. Kuna räästakaste pole aja jooksul hooldatud, siis on need peaaegu täielikult lagunened ning kandekonstruktsioonid amortiseerunud.

---

⁷⁴ Tabel 2., lk. 28-29.

Edasine tegevus

Kogu olemasolev eterniit ja selle all olev sindelkate tuleb eemaldada. Taastada algupärane sindelkatus kahe kuni kolme kihilisena (võimalusel kasutada kõlbulikke olemasolevaid sindlikatuse tükke). Katusekate võõbata katusetõrvaõliga. Sindlite esimene rida paigaldada ligikaudu 5 cm ülekattega nii, et see kaitseks räästakonstruktsioone tekkivate sadevete eest. Katuse ehitamise käigus paigaldada harja- ja äärelauad. Teha korda katusest läbiviikude, ehk korstende ääred. Katuse räästakonstruktsioonid rekonstrueerida.

KORSTNAD

Kirjeldus

Antud hetkel on hoonel 4 korstent, mis on laotud põletatud savitellistest. Katusepinnast ülespoole jäävad korstnapitsid on laotud samuti põletatud savitellistest. Korstnad on küll vanad, aga tundub, et ei ole algupärased, vaid on hilisemal ajal uuesti laotud.

Foto 16. Hoone esifassaadile jääv korsten. (Foto: autor, mai 2014)

Foto 17. Hoone tagaküljele jääv korsten. (Foto: autor, mai 2014)

Seisund

Korstende seisund on avariiline. Hinne 1 (Tabel 2⁷⁵). Kuna eluruumides asuvad pliidad/ahjud on lagunened ning neid pole aastaid köetud, siis on korstende sisepinnale tekkinud palju pigi ja tahma. Neid pole aastaid hooldatud. Korstnapitsi üläärttest on kive

⁷⁵ Tabel 2., lk. 28-29.

puudu ja mitmes kohas korstende keskosas võib täheldada pragusid, seetõttu on seal reaalne tulekahju oht.

Edasine tegevus

Kuna on reaalne tulekahjuoht, siis tuleb korstnad täielikult demonteerida. Terved kivid säilitada ja kasutada võimalusel uute korstende ladumiseks. Enne korstende ladumist tuleb täpsustada plaaneeritavate ruumide ja uute küttekollete vajadust ning nende paiknemine. Teha selgeks nende arv. Uued korstnad laduda kehtivate tuletõrje eeskirjade kohaselt.

SADEVEESÜSTEEMID

Kirjeldus

Sadeveesüsteemid puuduvad täielikult. Algselt pole neid ka olnud.

Seisund

Sadeveesüsteemide seisukord on avariiline. Hinne 1 (Tabel 2⁷⁶), kuna sadeveed kahjustavad oluliselt fassaade ja seina konstruktsioone.

Edasine tegevus

Enne sadeveesüsteemide võimaliku paigaldustööde algust tuleb konsulteerida eriala spetsialistidega ning kaaluda erinevate lahenduste otstarbekust.

VÄLISTREPID

Kirjeldus

Hoonel on kokku 3 välistreppi ja üks pööningutrepp. Tagaküljel asuvad trepid on ehitatud 1950. aastatel ja praeguseks lagununud. Peasissepääsu- ja pööningutrepp moodustavad ühtse terviku verandaga, mis jääb ulualuse keskossa.

Foto 18. Peasissepääsu- ja pööningutrepp. (Foto: autor, mai 2014)

---

⁷⁶ Tabel 2., lk. 28-29.

Seisund

Majatagused trepid on halvas seisukorras Hinne 2 (Tabel 2⁷⁷). Majaesised trepid on rahuldavas seisukorras. Hinne 3 (Tabel 2⁷⁸). Mõlemad tagumised, nii betoonist kui ka metallkanduritel puitastmetega trepp on amortiseerunud. Peasissepääsu- ja pööningutrepp on puidust. Nende astmelauad on kulunud ja värv maha koorunud.

Edasine tegevus

Majatagused väheväärtuslikud trepid lammutada ja ehitada uued. Kuna trepid planeeritakse evakuaatsiooni väljapääsude ette, siis tuleb need ehitada eeskirjade kohaselt, kas betoonist või metallist. Majaesised trepid tuleb restaureerida koos verandaga. Säilitada võimalikult palju originaalseid puitdetaille. Mädanenud laud ja puit, mida pole võimalik taastada, tuleb välja vahetada. Trepid koos verandaga kruntida ja värvida linaõlivärviga.

VERANDA, TUULEKODA, SAMBAD

Kirjeldus

Hoone esifassaadile jääb puidust veranda koos treppidega (vt. eespool treppide kirjeldust). Verandat ilmestavad hõõveldatud nurkadega kandepostid, autentsete puitdetailidega piirded ning istepingid.

Ulualust toetavad viis massiivset, põletatud tellistest dooria sammast, mis annavad esifassaadile ilmekust. Sambad koosnevad tavapärasest alusbaasist, tüvesest ning lihtsast kapiteelist. Pinnad on algselt olnud kaetud lubikrohviga.

Maja taga asub puidust tuulekoda, kus asub kasutusel olev kuivkäimla.

Foto 19. Tagafassaadi tuulekoda. (Foto: autor, mai 2014)

Foto 20. Esifassaadi viis jämedat dooria sammast. (Foto: autor, mai 2014)

⁷⁷ Tabel 2., lk. 28-29.

⁷⁸ Tabel 2., lk. 28-29.

Seisund

Veranda seisukord on rahuldav. Hinne 3 (Tabel 2⁷⁹). Põrand on vajunud lääpa, mis viitab kandekonstruktsioonide kahjustustele. Põrand- ja piirdelauad ning tugipostid on kulunud, värv koordunud. Veranda külge on kinnitatud metallist lipuhoidja ja postkast, mille taha on tekkinud veekahjustusi. Piirde külge kinnitatud istepinkide asukoht on algupärane, kuid sinna kinnitatud istmelauad hiljem asendatud.

Sammaste seisukord on hea. Hinne 4 (Tabel 2⁸⁰). Kandevoime on säilinud ning konstruktiivseid pragusid pole märgata. Algselt lubikrohviga krohvitud sambad on hilisemalt paiguti parandatud tsementkrohviga. Sammaste baasidelt ja kapiteelidelt on mitmest kohast pudenenud kivi tükke.

Majataguse tuulekoja seisund on halb. Hinne 2 (Tabel 2⁸¹). See on tugevalt amortiseerunud ning ei oma säilitamisväärtust. Tegemist on hilisema juurdeehitusega.

Edasine tegevus

Veranda põrandalauad võtta lahti. Tugevdada ja vajadusel vahetada välja mädanenud aluskandekonstruktsioon. Paigaldada tagasi võimalikult palju vana ülesvõetud põrandalaudist. Mittetaastatav puit asendada uuega, jälgides olemasoleva puidu mõõtmeid. Veranda puidust piirded, isepingid ja kandepostid restaureerida. Kogu konstruktsioon kruntida ja värvida linaõlivärviga, arvestades fassaadide välisviimistlust.

Sammastelt eemaldata vana tsementkrohv. Pudedad kohad puhastada. Lagunenud kohad plommida telliskividega. Kivid siduda täitelubimördiga. Telliskivi tükke kasutada, nagu eelpool mainitud, selleks, et see tõmbab remondiaegse liigniiskuse endasse ja lubimört kivistub paremini. Kõik sambad krohvida lubikrohviga ja vajadusel värvida üle lubivärviga. Samba kapiteeli ja ulualuse puidust kandetalade ühenduskohtade vahele paigaldada vajadusel (kui on puudu) hüdroisolatsioon.

Tuulekoda koos kuivkäimlaga likvideerida. Tuulekojaga seotud evakuatsiooni treppi võib vajadusel praegusest asukohast nihutada.

---

⁷⁹ Tabel 2., lk. 28-29.

⁸⁰ Tabel 2., lk. 28-29.

⁸¹ Tabel 2., lk. 28-29.

4.2.2. Sisemised hooneosad ja tarindid

PÕRANDAD

Kirjeldus

Eluruumide osas on säilinud originaalsed laiad põrandalauad. Neid on erinevatel aegadel värvitud põrandavärviga ja mõnes ruumis kaetud 1970-ndatel nn. soome papiga ning reliiniga. Suurem osa ruume ei ole olnud pikka aega kasutusel. Katuse läbijooksude tõttu on põrandalaudis kohati kahjustada saanud. Talliosas on kahte sorti põrandaid. Praeguse garaaži osas on valatud monoliitne betoonpõrand. Laudapoolses osas on pinnaskate.

Foto 21. Ruumi 13 puitpõrand. (Foto: autor, mai 2014)

Seisund

Puitpõrandad on rahuldavas seisukorras. Hinne 3 (Tabel 2⁸²). Need on osaliselt kulunud ja läbijooksude kohtadelt seenkahjustustega. Betoon- ja pinnaspõranda seisukord on rahuldav. Hinne 3 (Tabel 2⁸³). Betoonpõrand on osaliselt kulunud.

Edasine tegevus

Betoonpõrandat võib säilitada. Välisukse VU5 asendamisel täismahus aknaga saab olemasolevat põrandat katta soojustatud puitpõrandaga ning võtta ruum kasutusele töötoana.

---

⁸² Tabel 2., lk. 28-29.

⁸³ Tabel 2., lk. 28-29.

Pinnaspõrand lauda latrite osas asendada puitpõrandatega, et saaks neid ruume kasutusele võtta laopindadena. Lauda keskosasse jääv pinnaspõrand säilitada või soovi korral valada betoonpõrand.

Eluruumide olemasolevad põrandalauad puhastada liigsetest kihtidest, eemaldada värv ja demonteerida koos põranda äärelüüsidega. Puhastatud laud ja äärelüüsid ladustada. Neid saab hiljem taaskasutada. Pärast ruumikontseptsiooni paika panemist ja eemaldamisele kuuluvate mittekandvate seinte maha võtmist rihtida põranda aluskonstruktsioon ühte tasapinda. Mädanenud detailid asendada ja konstruktsioone vajadusel tugevdada. Põrandad soojustada vastavalt nõuetele. Uute põrandate ehitamisel kasutada maksimaalselt varem üles võetud ja puhastatud põrandalaudu. Puuduolevad laud asendada analoogses mõõdus laudadega. Sama teha põranda äärelüüsidega. Põrandalauad ja -äärelüüsid viimistluse käigus õlitada.

SISESEINAD

Kirjeldus

Talliosa maakivist välisseinte sisepinnad on praeguse garaaži osas kaetud lubikrohviga, ülejäänud osas puhta vuugiga. Lauda latritel on rõhtpalk siseseinad.

Eluruumide siseseinad on samuti rõhtpalkidest, mis omakorda kaetud laastumattidega. Laastumatid on krohvitud lubikrohviga. Hilisemal ajal on krohvipinnad kaetud tapeediga, mille alla on kleebitud ajalehed. Nõukogude ajal on osa seinu värvitud rullmustriga.

Foto 22. Ruumi 13 rullmustriga värvitud sein. (Foto: autor, mai 2014)

Foto 23. Ruumis 2 rullmustriga värvitud sein. (Foto: autor, mai 2014)

Seisund

Kõikide siseinte seisukord on rahuldav. Hinne 3 (Tabel 2⁸⁴). Esineb üksikuid krohvikahtusi, mis on parandatavad. Tapeet on suuremal määral maha koordunud või mehaaniliselt eemaldatud. Läbijooksude kohtadel esineb seinapinnal niiskuskahjustusi nagu põrandatelgi.

Talliosa siseintel, praeguses garaažis, esineb niiskuskahjustusi, mille tagajärjel on krohv paiguti maha pudenenud.

Edasine tegevus

Algupäraste viimistluskihtide välja selgitamiseks tuleb teostada eelnev täiendav uurimine ja kaardistada need ruumide kaupa. Algupäraste siseinte asukoht jätta muutmata. Pärast uue ruumikontseptsiooni paika panemist eemaldada üleliigsed mittekanvad siseinad. (Praegune ruumijaotus on liiga tihe algupärase kõrtsi ruumijaotuse kohta.) Saadud seinamaterjal ladustada. Alles jäetavate seinte väheväärtuslik tapeet eemaldada. Väärtuslik tapeet säilitada. Rullustriga seinad eksponeerida. Likvideerida niiskuskahjustuste tagajärjed ja parandada seinte aluspind. Lisada puudu olevad laastumatid ja vajadusel katkised asendada. Krohvikahjustuste kohad eemaldada ja uuesti krohvida lubikrohviga. Enne seinte viimistlust koostada siseviimistlustabel ja vastavalt sellele värvida lubivärviga või tapetseerida.

SISEUKSED

Kirjeldus

Antud hetkel on eluruumide osas 25 siseust, enamus tahveluksed. Uksed on pärit mitmest ajastust ja seetõttu erineva kulumisastmega. Suurem osa uksi on restaureeritavad. Talli ossa jäävad latriuksed on lihtsad lauduksed, neil on säilinud mitmeid sepsidetaile, kuid uste puitosa on väheväärtuslik. Eluruumide siseustel on säilitamisväärt puitdetailid, hinged ja käepidemed.

---

⁸⁴ Tabel 2., lk. 28-29.

Foto 24. Tahveluks SU24.
(Foto: autor, mai 2014)

Foto 25. Tahveluks SU21.
(Foto: autor, mai 2014)

Seisund

Eluruumides olevate uste seisukord on erinev. Üldjuhul võib hinnata nende seisukorda rahuldavaks. Hinne 3 (Tabel 2⁸⁵). Visuaalsel vaatlusel on näha, et ukсед on osaliselt ebakorrapäraselt hooldatud, paiguti amortiseerunud. Tihedamini kasutatavad ukсед on rohkem kulunud. Latriuste seisukord on rahuldav. Hinne 3 (Tabel 2⁸⁶).

Edasine tegevus

Enne töödega alustamist teostada lisauuringuid, selgitades välja puidu seisukord ja algupärane viimistluskiht. Ukсед ja ukse piirdeliistud eemaldada ning väärtuslikud detailid säilitada (sh. lengid, käepidemed, hinged). Pärast lõpliku ruumikontseptsiooni selgumist kasutada restaureeritud uksi avatäidetena. Talli ossa jäävad latriuksed demonteerida, väärtuslikud detailid säilitada. Ukсед restaureerida ja taaskasutada.

KÜTTEKOLDED

Kirjeldus

Hoonel on 4 ahju ja 3 pliiti. Eluruumide poolele jääb nendest 3 ja üks jääb talli osasse, praegusesse garaaži. Töökorras, regulaarseltkõetavaid ahje on kaks. Teised kaks ahju on olnud kasutuseta pikemat aega. Kolme ahju puhul on tegemist lihtpottahjudega, mis on

---

⁸⁵ Tabel 2., lk. 28-29.

⁸⁶ Tabel 2., lk. 28-29.

hilisemas faasis üle värvitud. Üks on metall ümbrisega ahi, mis ei ole väärt säilitamist. Kolm pliiti on amortiseerunud ja nende metallidetailid on välja lõhutud.

Foto 26. Ruumis 16 olev lihtpott ahi.
(Foto: autor, mai 2014)

Foto 27. Ruumi 13 halvas seisukorras pliit.
(Foto: autor, mai 2014)

Seisund

Küttekollete seisund on avariiline. Hinne 1 (Tabel 2⁸⁷). Ahjud/pliidid on lagunened ja vajavad uuesti üles ehitamist. Ainuke töokorras ahi asub ruumis 3. Sellel on säilinud malmvalus ornamendiga koldeuks ja siiber koos käepidemega. Mõningad metallosad on mingil määral säilinud ka teistel küttekolletel.

Edasine tegevus

Pärast lõpliku ruumikontseptsiooni välja selgitamist tuleb kindlaks määrata uute ahjude/pliitide asukohad. Praegused ahjud/pliidid on avariilised ja tuleohtlikud, seetõttu tuleb need kõik uuesti üles laduda. Säilinud metallosad ladustada ja võimalusel uuesti kasutada. Demonteeritud ahjukivide kasutamisvõimalus selgitada enne tööde algust. Pliitide/ahjude ja varasemalt mainitud korstende ladumisel jälgida tuleohutusnõudeid ja kasutada sertifitseeritud pottsepa teenuseid.

VAHELAED

Kirjeldus

Vahelae kandetalad on tahatud ümarpuidust, millele alla poole on paigaldatud tihe laudis. Eluruumide osas on laudisele paigaldatud laastumatid ning need krohvitud lubikrohviga.

⁸⁷ Tabel 2., lk. 28-29.

Krohvipind on värvitud lubivärviga. Eluruumide kohal on kandetalade vahele paigaldatud linaluu, saepuru ja lubja segust täide. Talli osas on ümarpuidust kandetaladele paigaldatud puitlatid, millel ladustati heina. Puitlatid on lubjatud.

Foto 28. Talliosa tahutud ümarpalkidest lagi. (Foto: autor, mai 2014)

Seisund

Visuaalsel vaatlusel võib öelda, et vahelagede kandekonstruktsioonide seisund on rahuldav. Hinne 3 (Tabel 2⁸⁸). Lagedes ei esine suuri läbivajumisi, kuid on krohvikahjustusi. Sadevee läbijooksude kohal võib täheldada lagedes niiskuskahjustusi. Talliosa vahelagede seisukord on rahuldav. Hinne 3 (Tabel 2⁸⁹). Kuna sealne lagi on lattlagi, siis tulevikus puhta laena teda kasutada ei saa. Laepealne täide pudeneb lattide vahelt alla.

Edasine tegevus

Vahelagede täpse seisukorra hindamiseks tuleb teostada lisauuringuid. Kandekonstruktsioonide hindamiseks tuleb avada laekonstruktsioonid. Vajadusel asendada kahjustunud talad lokaalselt või kogu ulatuses. Kuna pööningkorrus on plaanis kasutusele võtta, siis tuleb laekonstruktsioonid vajadusel tugevdada. Eluruumide osas eemaldada lagedelt niiskuskahjustused ja teostada krohviparandused, säilitades võimalikult suures osas algupärast krohvipinda. Krohvitud laed värvida lubivärviga. Laetalade vaheline täide võimalusel säilitada.

---

⁸⁸ Tabel 2., lk. 28-29.v

⁸⁹ Tabel 2., lk. 28-29.

TEHNOSÜSTEEMID

Kirjeldus

Vee- ja kanalisatsioonitrassid puuduvad.

Elektrisüsteem on olemas, kuid praeguseks juba vananenud.

Seisund

Elektrisüsteemide seisukord on avariiline. Hinne 1 (Tabel 2⁹⁰). Kaablid ja nende ühendused on vananenud.

Edasine tegevus

Enne elektritööde algust tuleb koostada tugev- ja nõrkvoolu projektdokumentatsioon, mille käigus teostada täiendav uuring olemasolevate pistikupesade, lülitite, harukarpide, valgusti kinnitite säilitamisväärtuse kohta. Kogu juhtmestik tuleb välja vahetada ja vajadusel see süvistada.

Vee- ja kanalisatsioonisüsteemide väljaehitamiseks tuleb koostada projekt-dokumentatsioon ning võtta vallavalitsusest tehnilised tingimused, milles lahendatakse veevõtu ja kanaliseerimise liitumiskohad.

4.2.3. Üldine hinnang hoonele

Üldine hinnang hoonele on rahuldav. Hinne 3 (Tabel 2⁹¹). Paiguti on hooneosad amortiseerunud (avatäited, katusekate, majatagused trepid) ja avariilised (küttekolded, korstnad). Rahuldavas seisus on vundament ja sokkel, sise- ja välisseinad, katuse kandekonstruktsioon, hooneesised trepid, sambad, põrandad ning vahelaed. Hoonel on olnud aja jooksul palju erinevaid omanike. Mõned on kasutanud endist kõrtsihoonet heaperemehelikult, mõned aga mitte. Palju on teostatud ruumide ümberehitusi, mille käigus on kõrtsi algupärasus kaduma läinud. Hoonel on siiski säilinud palju arhitektuurseid detaile, kõrtsihoonele iseloomulikku õhustikku ning ajaloolist hõngu. Tuginedes eelnevale ja hoone vanusele saab nentida, et kõrts on väärt restaureerimist ning äratamist uuele elule. Endise Somma kõrtsihoone lähedus Tartule kui tõmbekeskusele (~20km) suurendab potentsiaalsete külaliste arv, kes saavad tulevikus restaureeritud hoonet külastada.

---

⁹⁰ Tabel 2., lk. 28-29.

⁹¹ Tabel 2., lk. 28-29.

4.3. Somma kõrtsihoone kultuuriväärtuslike detailide inventeerimine

Järgnevalt antakse kirjeldus ja ülevaade hoone kultuuriväärtusega tarinditest ja detailidest hooneosade kaupa. Tekstis ja kultuuriväärtuslike detailide paiknemise põhiplaanil kasutatavad ühised lühendid on järgmised: A1-A23 aknad, VU1-VU6 välisüksed/värvad, SU1-SU28 siseüksed, DV1-DV13 hoonest väljas asuvad väärtuslikud detailid, DS1-DS27 hoones sees asuvad väärtuslikud detailid. Tabelite koostamisel kasutatud kultuuriväärtuslike detailide paiknemisskeem põhiplaanil on leitav lisast (Lisa 2).

4.3.1. Ülevaade hoone eksterjöörist

Hoone osa	Kultuuriväärtuslikud tarindid ja detailid
Fassaad	<p>Hoone puhul vajavad säilitamist selle praegused gabariidid. Gabariitide säilitamisega tagatakse kogu hoone terviklikkus. Kunagise teise talli juurdeehitamist võib hilisemas hoone kasutuse faasis kaaluda.</p> <p>Säilitamist vajavad hoone talliossa jäävad maakivist seinad, kuna need on pärit hoone algupärasest ajastust.</p> <p>Foto 29. Kagupoolne talliossa maakivist seinä nurk. (Foto: autor, mai 2014)</p> <p>Säilitada võimalikult suures ulatuses vanem ja laiem fassaadilaudis, mille puhul on tegemist nn. tartu laudisega. Eemaldada tuleks 1970-ndatel aastatel ülevärvitud värvikiht.</p> <p>Joonis 3. Tartu profiillaudis. (Raitwood. Tooted. Välisviimistluspuut. Välisvoodrilauad ja värvitud välisvoodrilauad. Kättesaadav: http://raitwood.ee/tooted/kategooria/valisvoodrilauad-ja-varvitud-valisvoodrilauad/ (21.05.2014)).</p>

Hoone lõunapoolsel otsafassaadil on kaks krohvitud pilastrit DV1 ja DV2 (vt. Lisa 2. Kultuuriväärtuslike detailide paiknemiseskeem põhiplaani), mis asuvad mõlemal pool talliust VU4. Talliukse kohal on lukukiviga krohviraamistus DV3. Krohvipindadele teostada sondeerimine, eemaldada lahtine värv, teha vajalikud krohviparandused lubikrohviga ja kogu pind värvida lubivärviga.

Foto 30. Lõunapoolse otsaseina vasakpoolne pilaster.
(Foto: autor, mai 2014)

Foto 31. Lõunapoolse otsaseina parempoolne pilaster.
(Foto: autor, mai 2014)

Foto 32. Tallivärava VU4 kohal olev lukukivi motiiviga krohviraamistus.
(Foto: autor, mai 2014)

Arhitektuurilise ilme poolest on hoonele iseloomulik tugipiilar DV4, mis jääb kõrtsihoone põhjapoolse otsaseina vasakusse äärde. See tugipiilar on tõenäoline vihje seal kunagi olnud teisele tallile, mida tänaseks pole enam säilinud. Tugipiilar konserveerida ja teostada krohviparandused. Selleks kasutada lubikrohvi.

Foto 33. Põhjapoolse otsaseina tugipiilar DV4. (Foto: autor, mai 2014)

Kõrtsihoone ees asuvat ulualust toetab 5 tellistest massiivset dooria sammast DV5. Tegemist on põletatud savikivist sammastega, mis on üle krohvitud. Sambad on osaliselt krohvitud tsementkrohviga. Teostada sammaste parandused ja krohvida kogu ulatuses lubikrohviga. Krohvipind värvida lubivärviga.

Foto 34. Hoone esifassaadi viis jämedat dooria sammast DV5. (Foto: autor, mai 2014)

Hoone välisele ilmele annavad juurde esifassaadil parempoolses ääres asuvad poolsegmentaknad nn. termaknad, millel on tallipoolse ukse VU4-le sarnased omapärased lukukiviga krohviraamistused DV6, DV7. Krohviraamistusi on kokku kaks, mõlemal aknal üks. Lõunapoolsem krohviraamistus on halvemas seisukorras, sest see on praktiliselt hävinud. Sellest on järele jäänud vaid aimatav osa. Krohviraamistused korrastada ja puuduolevad osad taastada. Hiljem värvida need lubivärviga. Aknaraamid restaureerida.

Foto 35. Tiheda ruudujaotusega termaken A15, millel on laia krohviraamistusega ja lukukivi motiiviga aknapiire DV6. (Foto: autor, jaanuar 2014)

Foto 36. Tiheda ruudujaotusega termaken A14, millel on laia krohviraamistusega ja lukukivi motiiviga aknapiire DV7. (Foto: autor, jaanuar 2014)

Säilitamist hoone seisukohast ja selle detaili kunagisest funktsioonist vajab ka värava VU5 kõrval asuv kivist tahatud ümar uksepiire DV8.

Detaili kunagine funktsioon tuleb taastada, et lahti tehtavad väravad ei kahjustaks hoone seinapinda.

Foto 37. Hoone esifassaadil oleva värava VU5 juurde jääv uksepiire DV8. (Foto: autor, mai 2014)

Veranda

Verandat DV9, kui väärtuslikku osa tervikust ilmestavad hõõveldatud nurkadega kandepostid, autentsete puitdetailidega piirded ning istepingid. Puitdetailid säilitada ja restaureerida ning taaskasutada võimalikult suures mahus.

Foto 38. Esifassaadile jääv veranda DV9. (Foto: autor, mai 2014)

Välisüksed

Välisustel VU3 ja VU4 on säilinud algupärased sepsidetailid. Uksel VU3 on säilinud sepiostatud tabaluku kinnitushoob DV10 ja mõlemad hinged DV11 ja DV11'. Hinged on ukse külge kinnitatud sepanaeltega. Nendest on säilinud ainult mõned. Olemasolevate naelte põhjal puuduolevad sepanaelad asendada.

Foto 39. Hoone tagaküljel asuva ukse VU3 tabaluku kinnitushoob DV10. (Foto: autor, mai 2014)

Foto 40. Ukse VU3 sepiostatud hinge detail DV11. (Foto: autor, mai 2014)

Foto 41. Tagafassaadi ukse VU3 sepiostatud ülemine hing DV11. (Foto: autor, mai 2014)

Foto 42. Tagafassaadi ukse VU3 sepiostatud alumine hing DV11'. (Foto: autor, mai 2014)

	<p>Teine algupärane uks on hoone lõunapoolse otsa talli kahe poolega värav VU4. Tegemist on kalasabamustriga tallivärvatega. Sellel on säilinud algupärased väravahinged ja kinnitusdetailid (vt. täpsemalt ruumi 20 kirjelduses). Kõik kasutuskõlblikud sepsidetailid säilitada ja pärast restaureerimist taaskasutada.</p> <p>Foto 43. Lõunapoolse otsaseina tallivärav VU4. (Foto: autor, mai 2014)</p>
<p>Aknad</p>	<p>Tegemist on tiheda ruudujaotusega poolsegmentsete nn. termakendega. Neil on säilinud algupärased aknaraamid koos ruudujaotusega. Puuduolevad aknaklaasid asendada ja aknaraamid restaureerida. Klaas kinnitada raami külge aknakitiga. Põhjapoolsel aknal A5 on säilinud sepsidetail DS26, mida on täpsemalt kirjeldatud ruumi nr. 20 juures. Olemasoleva akna sepsidetaili eeskujul teha puuduolev detail ka aknale A4. (Vt. Foto 35 ja Foto 36.)</p>
<p>Välistrepid</p>	<p>Hoone verandaga DV9 ühtse terviku moodustab peatrepp DV12. Selle puidust astmed tuleb restaureerida ja säilitada. Selleks kasutada võimalikult palju originaalseid olemasolevaid puitdetailide. Trepi aluskonstruktsioon üle vaadata. Hetkeseisukord teadmata, kuna antud töö käigus konstruktsioone ei avatud.</p>

Foto 44. Esifassaadil oleva veranda DV9 puidust peatrepp DV12.
(Foto: autor, mai 2014)

Verandaga ühtse terviku moodustab ka pööningutrepp DV13. Selle astmed säilitada ja restaureerida kasutades ära võimalikult palju olemasolevat puitu. Vajadusel asendada võimalikult originaalile sarnase puiduga.

Foto 45. Verandale DV9 jääv pööningutrepp DV13. (Foto: autor, mai 2014)

4.3.2. Ülevaade hoone interjöörist

Ruumi nr.	Kultuuriväärtuslikud tarandid ja detailid
Ruum 2	Säilinud on lai põrandalaudis ja piirdeliistud. Laudiselt ja piirdeliistudelt eemaldada värv. Põrandalauad ja piirdeliistud säilitada. Põranda alla jääv konstruktsioon vajab täiendavat uurimist. Sein ja lae krohvipinnad sondeerida.

<p>Ruum 3</p>	<p>Soome papi alune lai põrandalaudis on säilinud. Samuti on säilinud piirdeliistud. Põranda pealiskate ja värv laudadelt ning piirdeliistudelt eemaldada. Põranda alla jääv konstruktsioon vajab täiendavat uurimist. Sein ja lae krohvipinnad sondeerida.</p> <p>Säilinud algupärane malmvalust ornamendiga ahju koldeuks DS1 ning siiber koos käepidemega DS2. Need detailid restaureerida ja võimalusel taaskasutada uute ahjude ülesladumise juures.</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> </div> <p>Foto 46. Ahju koldeuks DS1. (Foto: autor, mai 2014)</p> <p>Foto 47. Siibri käepide DS2. (Foto: autor, mai 2014)</p> <p>Säilinud on akna A22 siseküljel olev aknakreem DS3. Aknakreem restaureerida ja taaskasutada koos sinna juurde kuuluva latt sulguriga.</p> <p>Foto 48. Akna A22 aknakreem DS3. (Foto: autor, mai 2014)</p>
<p>Ruum 4</p>	<p>Säilinud on lai põrandalaudis ja piirdeliistud. Laudiselt ja piirdeliistudelt eemaldada värv. Põrandalauad ja piirdeliistud säilitada. Põranda alla jääv konstruktsioon vajab täiendavat uurimist. Sein ja lae krohvipinnad sondeerida.</p>

Ruum 5	Säilinud on lai põrandalauadis ja piirdeliistud. Laudiselt ja piirdeliistudelt eemaldada värv. Põrandalauad ja piirdeliistud säilitada. Põranda alla jääv konstruktsioon vajab täiendavat uurimist. Sein ja lae krohvipinnad sondeerida.
Ruum 6	<p>Säilinud on lai põrandalauadis ja samast laudisest keldriluuk ning piirdeliistud. Laudiselt ja piirdeliistudelt eemaldada värv ning mõlemad säilitada. Põranda alla jääv konstruktsioon vajab täiendavat uurimist. Sein ja lae krohvipinnad sondeerida.</p> <p>Säilinud on sahvrisse jääva akna A2 sepsidetail DS4. Detail restaureerida ja säilitada, kasutada võimalusel uuel restaureeritud aknal.</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: center;"> <div data-bbox="467 931 863 1424" style="text-align: center;"> </div> <div data-bbox="936 853 1192 1424" style="text-align: center;"> </div> </div> <div style="display: flex; justify-content: space-around; margin-top: 10px;"> <div data-bbox="467 1473 916 1541" style="text-align: center;"> <p>Foto 49. Keldriluuk ja laiad põrandalauad. (Foto: autor, mai 2014)</p> </div> <div data-bbox="943 1473 1391 1541" style="text-align: center;"> <p>Foto 50. Akna A2 sepsidetail DS4. (Foto: autor, mai 2014)</p> </div> </div>
Ruum 7	Säilinud on lai põrandalauadis ja piirdeliistud. Laudiselt ja piirdeliistudelt eemaldada värv. Põrandalauad ja piirdeliistud säilitada. Põranda alla jääv konstruktsioon vajab täiendavat uurimist. Sein ja lae krohvipinnad sondeerida.
Ruum 9	Säilinud on lai põrandalauadis ja piirdeliistud. Laudiselt ja piirdeliistudelt eemaldada värv. Põrandalauad ja piirdeliistud säilitada. Põranda alla jääv konstruktsioon vajab täiendavat uurimist. Sein ja lae krohvipinnad sondeerida.

	<p>Aknal A5 on säilinud aknakremooni metallosa DS5. Kremoon koos latt sulguritega restaureerida. Aknakremooni puuduv puitosa taastada.</p> <p>Kõrtsi kõige varasemast perioodist on pärit siseuks SU9'. Sellele viitavad ukse laiad ja paksud lauad ning lengi ülemise ääre kõrgus, mis võrreldes teiste ustega on tunduvalt madalam. Uks on ruumi 10 poolt seinaga suletud ning pole pikemat aega olnud kasutusel. Võimalusel uks restaureerida ja võtta kasutusele.</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: center;"> <div style="text-align: center;"> <p>Foto 51. Akna A5 aknakremoon DS5. (Foto: autor, mai 2014)</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>Foto 52. Siseuks SU9'. (Foto: autor, mai 2014)</p> </div> </div>
<p>Ruum 10</p>	<p>Säilinud on lai põrandalaudis ja piirdeliistud. Laudiselt ja piirdeliistudelt eemaldada värv. Põrandalauad ja piirdeliistud säilitada. Põranda alla jääv konstruktsioon vajab täiendavat uurimist. Sein ja lae krohvipinnad sondeerida.</p>
<p>Ruum 11</p>	<p>Säilinud on lai põrandalaudis ja piirdeliistud. Laudiselt ja piirdeliistudelt eemaldada värv. Põrandalauad ja piirdeliistud säilitada. Põranda alla jääv konstruktsioon vajab täiendavat uurimist. Sein ja lae krohvipinnad sondeerida.</p>
<p>Ruum 12</p>	<p>Säilinud on lai põrandalaudis ja piirdeliistud. Laudiselt ja piirdeliistudelt eemaldada värv. Põrandalauad ja piirdeliistud säilitada. Põranda alla jääv konstruktsioon vajab täiendavat uurimist. Sein ja lae krohvipinnad sondeerida.</p>
<p>Ruum 13</p>	<p>Säilinud on lai põrandalaudis ja piirdeliistud. Laudiselt ja piirdeliistudelt eemaldada värv. Põrandalauad ja piirdeliistud säilitada. Põranda alla jääv</p>

	<p>konstruktsioon vajab täiendavat uurimist. Sein ja lae krohvipinnad sondeerida.</p> <p>Aknal A8 on säilinud aknakremoon DS6. Kremoon koos latt sulguritega säilitada ja restaureerida.</p> <p>Foto 53. Akna A8 aknakremoon DS6. (Foto: autor, mai 2014)</p>
<p>Ruum 14</p>	<p>Säilinud on lai põrandalaudis ja piirdeliistud. Laudiselt ja piirdeliistudelt eemaldada värv. Põrandalauad ja piirdeliistud säilitada. Põranda alla jääv konstruktsioon vajab täiendavat uurimist. Sein ja lae krohvipinnad sondeerida.</p> <p>Kapp-sahvrite kaks ust SU18 ja SU19 ning WC uks SU17 on säilinud koos algupäraste käepidemetega DS7, DS8, DS9. Uksed koos käepidemetega restaureerida ja säilitada.</p> <p>Foto 54. Kapp-sahvri tahveluksed SU18 ja SU19. (Foto: autor, mai 2014)</p>

	 <p>Foto 55. SU 18 sepi- käepide DS7. (Foto: autor, mai 2014)</p> <p>Foto 56. SU19 sepi- käepide DS8. (Foto: autor, mai 2014)</p> <p>Foto 57. SU17 sepi- käepide DS9. (Foto: autor, mai 2014)</p>
Ruum 15	<p>Säilinud on lai põrandalaudis ja piirdeliistud. Laudiselt ja piirdeliistudelt eemaldada värv. Põrandalauad ja piirdeliistud säilitada. Põranda alla jääv konstruktsioon vajab täiendavat uurimist. Sein ja lae krohvipinnad sondeerida.</p> <p>Säilinud algupärane malmvalus ornamendiga ahju koldeuks DS10. Detail restaureerida ja võimalusel taaskasutada uue ahju ülesladumise juures.</p> <p>Foto 58. Ahju koldeuks DS10. (Foto: autor, mai 2014)</p>
Ruum 17	<p>Säilinud on lai põrandalaudis ja piirdeliistud. Laudiselt ja piirdeliistudelt eemaldada värv. Põrandalauad ja piirdeliistud säilitada. Põranda alla jääv konstruktsioon vajab täiendavat uurimist. Sein ja lae krohvipinnad sondeerida.</p> <p>Säilinud on originaalne tahveluks SU24 koos käepidemega DS11. Uks ja käepide restaureerida ning taaskasutada.</p>

	 <p>Foto 59. Siseukse SU24 käepide DS11. (Foto: autor, mai 2014)</p>
<p>Ruum 18</p>	<p>Säilinud on lai põrandalaudis ja piirdeliistud. Laudiselt ja piirdeliistudelt eemaldada värv. Põrandalauad ja piirdeliistud säilitada. Põranda alla jääv konstruktsioon vajab täiendavat uurimist. Sein ja lae krohvipinnad sondeerida.</p>
<p>Ruum 19</p>	<p>Säilinud on lai põrandalaudis ja piirdeliistud. Laudiselt ja piirdeliistudelt eemaldada värv. Põrandalauad ja piirdeliistud säilitada. Põranda alla jääv konstruktsioon vajab täiendavat uurimist. Sein ja lae krohvipinnad sondeerida.</p>
<p>Ruum 20</p>	<p>Säilinud on kahepoolse tallivärava VU4 sisemised hinged DS12, DS13, DS14 ja DS15 ning ukse kinnitus detail DS16. Ülemisel hingel on säilinud algsed sepanaelad. Detailid restaureerida ja taaskasutada. Puuduolevad sepanaelad lasta valmistada algsetele sarnastena. Samuti on säilinud algsed väravahinged DS17.</p> <p>Foto 60. Tallivärava VU4 vasakpoolne ülemine sepishing DS12. (Foto: autor, mai 2014)</p>

Foto 61. Tallivärava VU4 vasakpoolne alumine sepishing DS13. (Foto: autor, mai 2014)

Foto 62. Tallivärava VU4 parempoolne alumine sepishing DS15. (Foto: autor, mai 2014)

Foto 63. Tallivärava VU4 kinnitus detail DS16. (Foto: autor, mai 2014)

Foto 64. Tallivärava VU4 väravahing DS17. (Foto: autor, mai 2014)

Lauda latritel on rõhtpalkidest siseseinad. Latriuksed on lihtsad lauduksed, kus on säilinud sepistatud uksehinged. Latriuksel SU26 säilinud hinged DS18, DS19 ja ukstel SU27 hinged DS20, DS21, DS22,

DS23. Hinged on kinnitatud sepanaeltega, millest osa on puudu. Uued sepisnaelad teha olemasolevate eeskujul. Detailid restaureerida ja taaskasutada. Parempoolses lauda osas pole säilinud ühtegi ust ja latri seinalauad on samuti vahetatud.

Foto 65. Vasakpoolne lauda later koos uste SU26 ja SU27. (Foto: autor, mai 2014)

Foto 66. Latriukse SU27 vasakpoolne ülemine uksehing DS20. (Foto: autor, mai 2014)

Foto 67. Latriukse SU27 vasakpoolne alumine uksehing DS21. (Foto: autor, mai 2014)

Foto 68. Latriukse SU27 parempoolne ülemine uksehing DS22. (Foto: autor, mai 2014)

Foto 69. Latriukse SU27 parempoolne alumine uksehing DS23. (Foto: autor, mai 2014)

Latriuksest SU28 on säilinud ainult ukse lengipoolsed hingede osad DS24 ja DS25. Need tuleb restaureerida ja taaskasutada.

Foto 70. SU28 alumine hing DS24. (Foto: autor, mai 2014)

Foto 71. SU28 ülemine hing DS25. (Foto: autor, mai 2014)

Esifassaadil oleva termaken A15 on kaunistatud omapärase sepisdetailiga DS26. Lõunapoolsel termaknal A14 analoogne sepisdetail puudub. Olemasolev sepisdetail restaureerida ja taaskasutada ning selle eeskujul se pistada üks uus.

Foto 72. Termakna A15 sepsidetail DS26. (Foto: autor, mai 2014)

Veel on säilinud üks algupärane aknaraam, mille asukoht pole teada. See on leitud eest ära võetuna. Aknaraamil on säilinud aknakremooni metallosad. Aknaraam ja kremoon restaureerida, kremooni puitosa taastada. Aken taaskasutada.

Foto 73. Eemaldatud aknaraami säilinud kremoon DS27. (Foto: autor, mai 2014)

KOKKUVÕTE

Kõrtsid on üks oluline, kuid unustusse vajuma hakanud, ehitismälestise liik. Kuna maakõrtsid moodustavad üsnagi tähtsa osa meie rahva arhitektuuripärandist, tuleb neile rohkem tähelepanu pöörata. Rida kõrtse on võetud küll riikliku kaitse alla, kuid leidub endiselt hooneid, mis on hävimisohus. Saab väita, et kui ühiskonnal kaob vajadus ühe või teise hoone järele, muutub hoone hävimine üsnagi tõenäoliseks. Säilitamiseks sellist haruldast ja hääbuvat nähtust, nagu kõrtsihooned, tuleb hoonetele leida ning anda uus funktsioon. Hoonele uue funktsiooni andmine on plaanis ka Somma kõrtsihoone praegustel omanikel. Hetkel on veel kontseptsioon lahtine, kui on olnud mõtteid hoonesse rajada küla seltsimaja. See oleks tõsiseks sammuks ühe tähelepanu vääriva ehitismälestise pikemaajaliseks säilimiseks. Uue funktsiooni andmine kõrtsihoonele ei ole aga lihtne, see peab teenima mitmeid eesmärke. Tema ülesanne peab ühtima ehitismälestise endise otstarbega ja rahuldama kaasaja nõudmisi, mis on seatud ruumide jaotusele, ehituse kvaliteedile ning ohutusele. Kuid ehitismälestised ei ole igavesed, nad hävivad ükskord niikuinii. Meie kõigi ülesandeks jääbki seda hävimist võimalikult kauaks edasi lükata. Somma kõrtsihoone on kantud kultuurimälestiste riiklikusse registrisse ning omanike kohustus on takistada hoone edasist hävinemist.

Käesoleva magistritöö koostamise tulemusena on valminud Somma kõrtsihoone väärtuslike detailide inventeerimise nimekiri ning hooldusjuhend, milles antakse esmased ettepanekud remondi- ja restaureerimistöödeks. Töö käigus kogutud andmeid täiendati illustreeriva taustamaterjaliga. Uuriti hoone ajaloolist kujunemist ning fotografeeriti üles kõrtsihoone praegune tehniline seisund ja selle väärtuslikud detailid. Olulise nüansi lisasid tööle juurde suusõnalised vestlused omanikuga. Need said intervjuu vormis kirja pandud ning antud töös kajastatud. Somma kõrtsihoone algsest kujust on palju kaduma läinud, kuid tema üldmaht ja välisilmet ilmestavad arhitektuursed detailid on piisavalt hästi säilinud. Hoone gabariit, katuse ja seinte omavahelised proportsioonid, kiviseinte ja maakivist vundamendi üldine konstruktiivne seisund, hooneesiste sammaste ja ulualuse veranda terviklikkus on rahuldavas seisukorras. Siseseinte konstruktsioonide üldilme, laiade põrandalaudade ja kõrgete piirdeliistude seisund, vahelagede kandevõime ning krohvipindade säilivus on samamoodi rahuldavas seisukorras. Kõike eespool mainitud konstruktsioone ning tarindeid on lihtsa vaevaga võimalik parandada ja restaureerida, sest

nende üldilme, proportsioonid ja terviklikkus on säilinud. Amortiseerunud avatäited, katusekate, majatagused trepid ning avariilised küttekolded ja korstnad on taastatavad, sest nende üldilme on ikkagi säilinud. Kultuuriväärtuslike detailide inventeerimise käigus jäädvustatud sepistatud ja malmvalust väikedetailide olemasolu saab ära kasutada restaureeritavate ning taastatavate avatäidete ja uute küttekollete juures.

Esmased vajalikud teostatavad restaureerimistööd on järgmised:

1. Vundamendi juures tuleb esmase tööna eemaldada niiskuskahjustused, paigaldades vundamendi maa-alusele osale hüdroisolatsioon ning tagada maapinna kalle maja soklist eemale.
2. Välisseinte ja dooria sammaste kivikonstruktsioonid parandada lubimördiga ennetades nende edasist lagunemist. Kindlasti tuleb paigaldada lõunapoolse otsaseina välisnurkade pragude laienemise takistamiseks klamberankrud. Klamberankrute asetus ja kogus määratakse enne tööde algust. Rõhtpalkseinte konstruktsioonide hindamiseks eemaldada voodrilaudis, pärast mida saab teostada lisauuringuid. Palkide vahed ja liitekohad tihendada soojapidavuse eesmärgil linaluutakuga. Palkseina osad katta laia laudvooderdusega.
3. Katuse konstruktsioonide kandevõime hindamiseks tuleb teostada lisauuringuid. Amortiseerunud eterniidist ja sindlitest katusekate eemaldada. Pärast kandekonstruktsioonide korrastamist ja võimaliku tugevdamist paigaldada uus sindelkatuse. Sindlite paigaldamisel tagada räästakonstruktsioonide kaitse sadevete eest. Pööningukorruse kasutusele võtmiseks tuleb katusekandekonstruktsioonide vahele paigaldada lisasoojustus.
4. Pärast akende ja uste/värvate demontaaži tuleb viia need restaureerimisele, mille käigus säilitatakse võimalikult palju originaalosi. Akendele paigaldada puuduolevad klaasid. Välisuste puhul tagada nende soojapidavus ning siseüksed säilitada võimalikult autentsetena.
5. Korstnate ja ahjude/pliitide tuleohtlikkuse tõttu tuleb need täielikult demonteerida. Pärast ruumidekontseptsiooni lõpliku valmimist laduda ahjud/pliidid ja korstnad uuesti, kasutades selleks sertifitseeritud pottsepa teenuseid.
6. Majatagused trepid lammutada ja ehitada evakuatsiooni väljapääsude ette eeskirjade kohaselt. Majaesised trepid koos ulualuse verandaga restaureerida tööde käigus, kasutades selleks võimalikult suures mahus originaal puitosi.

7. Laiad põrandalauad ja kõrged piirdeliistud puhastada liigsetest viimistluskihtidest. Demonteerida ja korrastada ning paigaldada pärast aluskonstruksioonide lisauuringuid võimalikult suures koguses tagasi. Puuduolevad laudad asendada analoogses mõõdus laudadega.
8. Siseseinte algupäraste viimistluskihtide väljaselgitamiseks tuleb teostada täiendav uurimine ja kaardistamine. Pärast lõpliku ruumikontseptsiooni valmimist tuleb säilitada algupäraste siseseinte asukoht, mittevajalikud seinad demonteerida ja materjal kasutada uute vaheseinte ehitamiseks. Seinad katta laastumattidega ja seejärel lubikrohviga krohvida.
9. Vahelagede kandekonstruksioonide hindamiseks tuleb need avada ning teostada lisauuringuid. Laepindadelt eemaldada niiskuskahjustused ja teostada krohviparandused säilitades võimalikult suures osas algupärast krohvipinda. Krohvitud laed värvida lubivärviga. Talliosa lattlagi tuleb asendada uue kinnise laega.
10. Olemasolevate elektrikaablite eeskirjadele mittevastavuse tõttu tuleb need kaasajastada ja asendada uutega. Selleks tuleb lasta koostada vastav projektdokumentatsioon. Vee- ja kanalisatsioonisüsteemide väljaehitamiseks tuleb valla-valitsusest võtta tehnilised tingimused, milles lahendatakse ära veevõtu ja kanaliseerimise liitumiskohad ning lasta koostada vastav projektdokumentatsioon.

Käesolevat tööd on võimalik kasutada muinsuskaitse eritingimuste väljastamise aluseks. Nendest tingimustest lähtudes tuleb koostada arhitektuurne ja konstruktiivne projektdokumentatsioon.

KASUTATUD KIRJANDUS JA ALLIKAD

Arhiiviallikad

Eesti Ajalooarhiiv. EAA.T-1168.2.9654 – Hooneregistri toimik

Eesti Riigiarhiiv. ERA.T-76.1.632 – Hobupostijaamad Eestis. Postikorraldus, postiteede võrk ja postijaama hoonete arhitektuur

Eesti Riigiarhiiv. ERA.T-76.1.855 – Kokkuvõtte paiksest ülevaatuses mõnede Eesti kõrtsihoonete kohta (1964-1965)

Kirjandus

Aluve, K. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Tallinn: Kirjastus Valgus, 1976. 178 lk.

Aluve, K. Postijaamast tänapäevani. Tallinn: Kirjastus Eesti raamat, 1965. 47 lk.

Hein, A. , Leimus, I. , Pullat, R. , Viires, A. Johann Christoph Brotze Estonica. Tallinn: Estopol OÜ, 2006. 619 lk.

Raam, V. (Toimet.) Eesti arhitektuur 4. Tartumaa, Jõgevamaa, Valgamaa, Võrumaa, Põlvamaa. Tallinn: Kirjastus Valgus, 1999. 184 lk.

Tihase, K. Eesti talurahvaarhitektuur. Tallinn: Kirjastus Kunst, 1974. 380 lk.

Perioodika

Tihase, K. Ühest ehitismälestiste grupist, mis väärrib enam tähelepanu. Ehitus ja Arhitektuur 1964 Nr.1. Lk 75-80.

Internetiallikad

Eesti Keele Instituut. Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013. Kättesaadav: <http://www.eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=kisklaud&F=M> (18.05.2014).

Eesti Keele Instituut. Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013. Kättesaadav: <http://www.eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=ungas&F=M> (18.05.2014).

Johannsen, A., Seaton, M. WordTies. Kättesaadav: <http://wordties.cst.dk/wordties-estwn/w/full/352854-murispuu> (18.05.2014).

Kultuurimälestiste riiklik register. Mälestised. Kättesaadav: <http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=7291> (18.05.2014).

Maa-amet. Maa-ameti Geoportaal. Kättesaadav: http://xgis.maaamet.ee/xGIS/XGis?app_id=UU60&user_id=at&bbox=270365,6365617,741174,6665617&LANG=1 (26.05.2014). Raitwood. Tooted. Välisviimistluspuut.

Välisvoodrilauad ja värvitud välisvoodrilauad. Kättesaadav: <http://raitwood.ee/tooted/kategooria/valisvoodrilauad-ja-varvitud-valisvoodrilauad/> (21.05.2014).

Suuder, O. Somma kõrts. Arhitektuurimälestiste pass. Muinsuskaitseameti digitaliseeritud arhivaalid. VLAKV. 1.16. Kättesaadav: <http://register.muinas.ee/?menuID=archivalmaterial&action=view&id=1680> (18.05.2014).

Õunapuu, P. Kõrts kui kohtumispaik. 12.04.2002. Sirp. Kättesaadav: <http://www.sirp.ee/archive/2002/12.04.02/Kunst/kunst1-4.html> (18.05.2014).

Suulised allikad

Somma kõrtsihoone omanik. Autori intervjuu. Igavere, 13. aprill 2014.

Suuder, O. OÜ ARC Projekt juhatuse esimees. Autori intervjuu. Tartu, 20. mai 2014.

LISAD

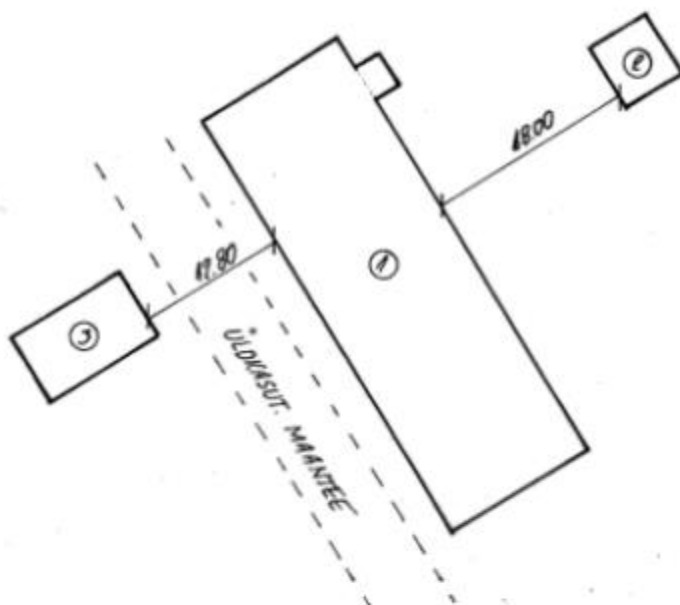
Lisa 1. Somma kõrtsihoone joonised (EAA.T-1168.2.9654.)

Lisa 1.1. Asendiplaan (ei ole mõõtkavas)

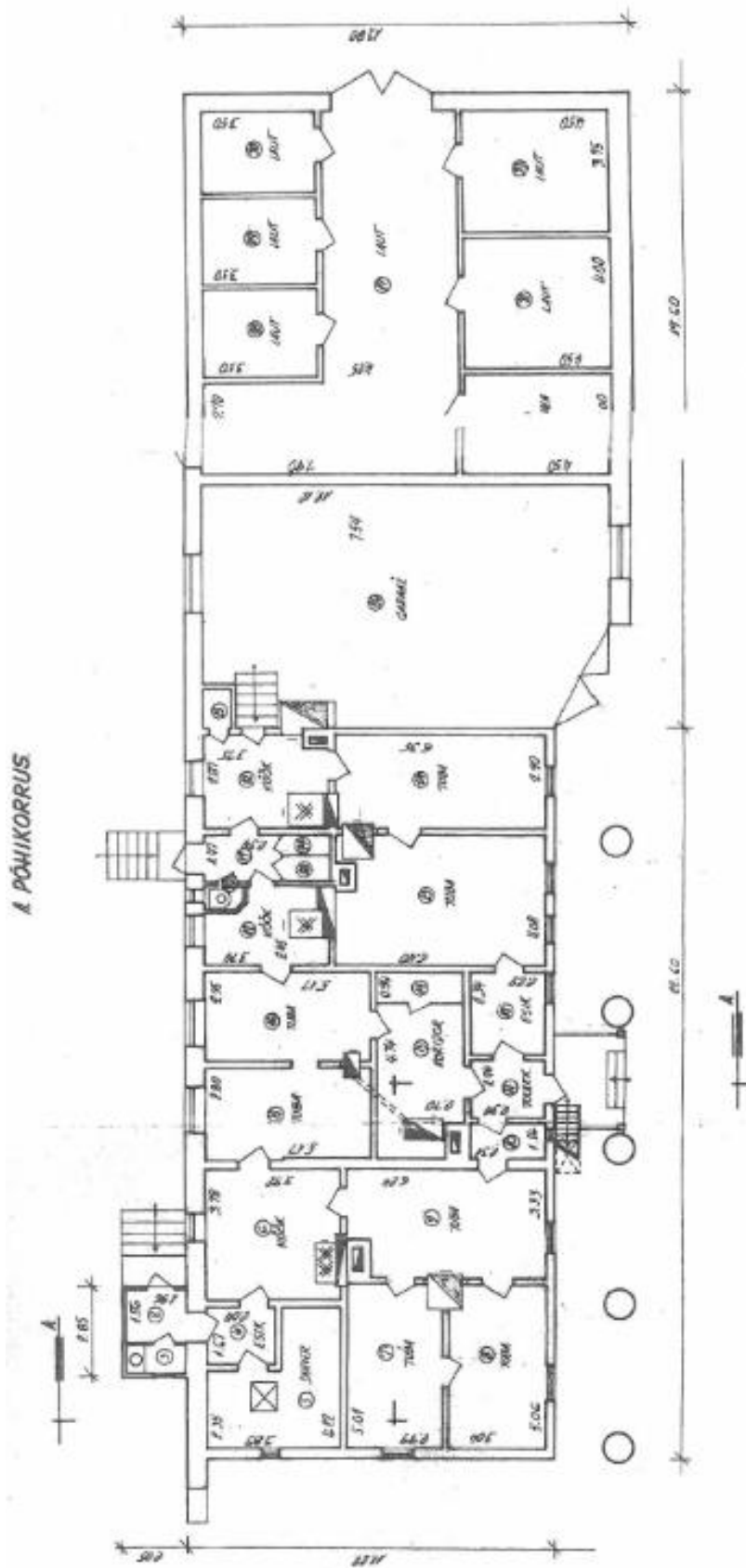
TARTU MAAK. TARTU v. IGAVERE K.
JÕGEVA TEEDEVALITSUJE ELAMU
PRAAN 3-1 IHEEL. LEHT NR. 1

KOPIA

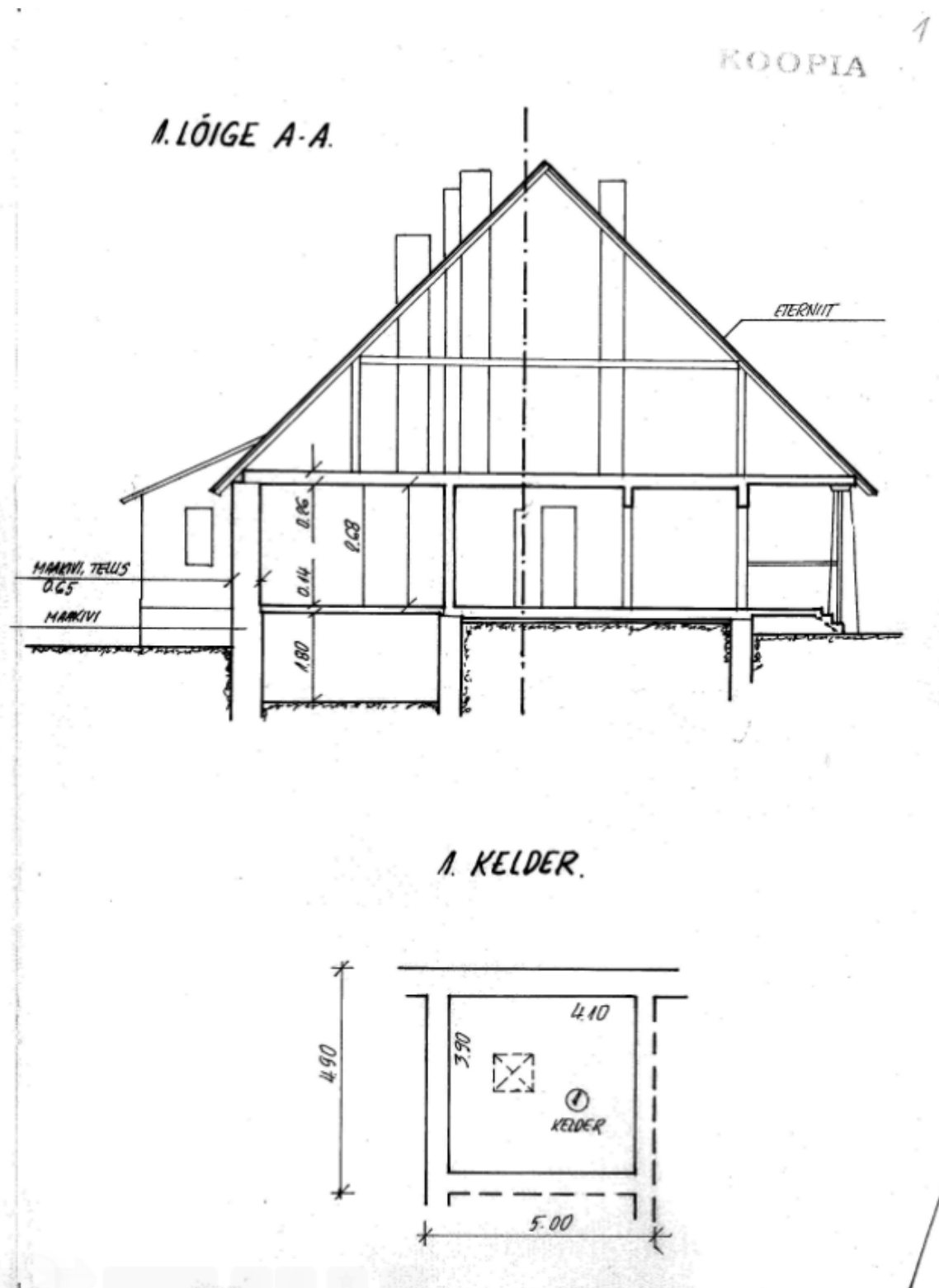
ASENDIPLAAN.
M 1:500

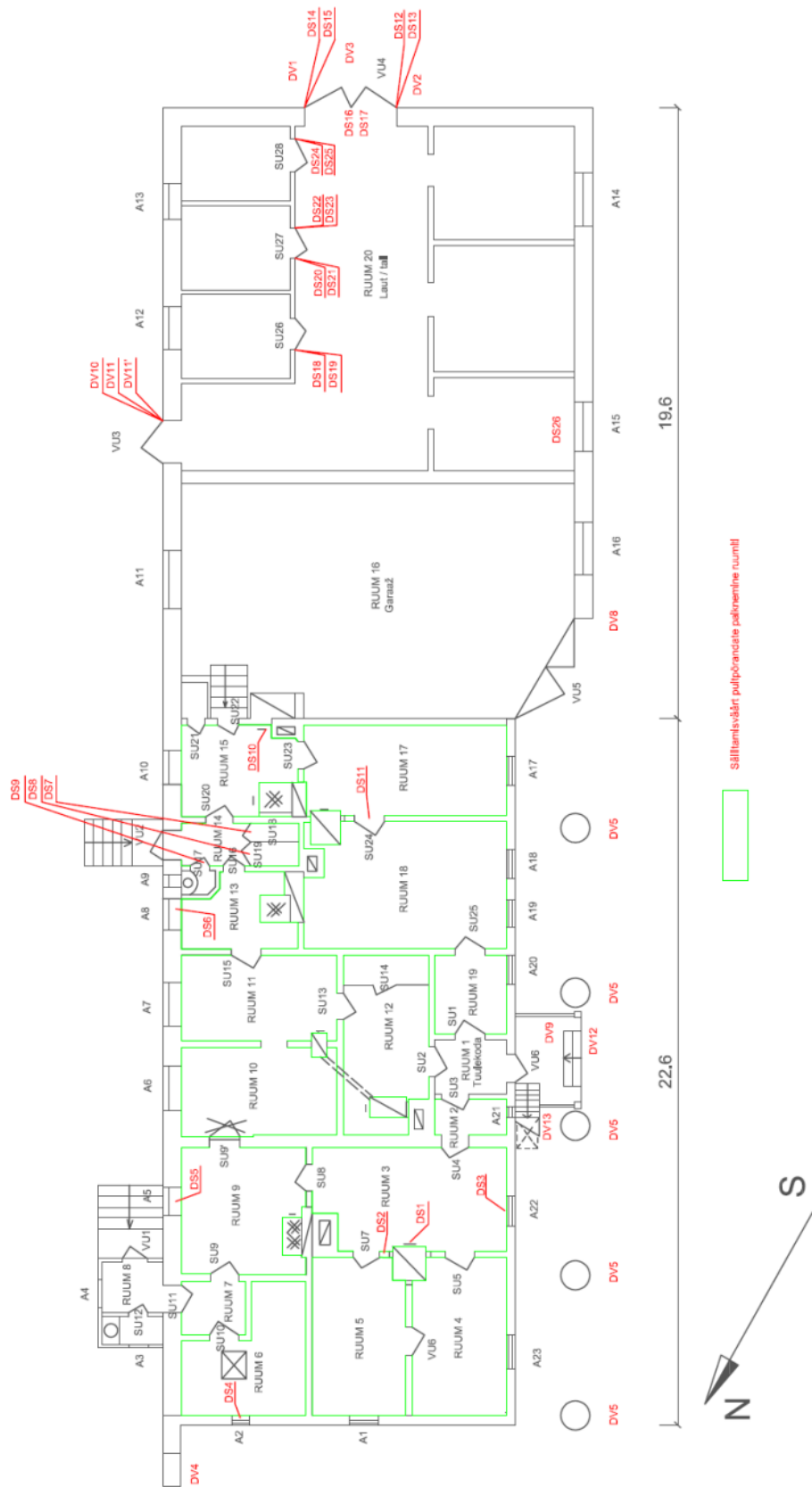
Lisa 1.2. Põhikorruse plaan (ei ole mõõtkavas)

Lisa 1.3. Lõige A-A ja keldriplaan (ei ole mõõtkavas)

Lisa 2. Kultuuriväärtuslike detailide paiknemisskeem põhiplaanel (ei ole mõõtkavas)

Lisa 3. Ajaloolised fotod Somma kõrtsihoonest

Foto 74. Somma kõrtsihoone eestvaade. (Foto: K. Aluve, 1963 – 1964, ERA.T-76.1.855. Lk. 82)

Foto 75. Somma kõrtsihoone lõunapoolne otsavaade. (Foto: K. Aluve, 1963 – 1964, ERA.T-76.1.855. LK. 83)

Lisa 4. Fotod Somma kõrtsihoone eksterjöörist

Foto 76. Somma kõrtsihoone põhjapoolne otsavaade. (Foto: autor, mai 2014)

Foto 77. Somma kõrtsihoone talli otsavaade. (Foto: autor, mai 2014)

Foto 78. Somma kõrtsihoone tagakülje vaade. (Foto: autor, mai 2014)

Foto 79. Somma kõrtsihoone eestvaade. (Foto: autor, mai 2014)

Lisa 5. Fotod Somma kõrtsihoone interjööri

Foto 80. Ruumi 18 lae niiskuskahjustus.
(Foto: autor, mai 2014)

Foto 81. Ruumi 6 laes olev kahjustus. (Foto:
autor, mai 2014)

Foto 82. Ruumi 17 erinevad seinapinna kihistused. (Foto: autor, mai 2014)

Foto 83. Ruumi 16 massiivse ahju tagakülg. (Foto: autor, mai 2014)

Foto 84. Ruumi 16 sisemus. (Foto: autor, mai 2014)

Foto 85. Ruumi 15 põrand. (Foto: autor, mai 2014)